

Gazmend RIZAJ

**DELIMITACIONI I KUFIRIT NDËRMJET
PERANDORISË OSMANE DHE PRINCIPATËS
SË SERBISË NË VITET 1878-1879 NË OPTIKËN E
DIPLOMACISË BRITANIKE**

Abstrakt:

Ky punim trajton procesin e delimitacionit dhe demarkacionit të kufirit ndërmjet Perandorisë Osmane dhe Principatës së Serbisë në vitet 1878-1879, duke e shqyrtuar atë kryesisht në optikën e diplomacisë britanike. I mbështetur në British Parliamentary Papers, në korrespondencën konfidenciale të Foreign Office-it dhe në raportet e komisionerëve dhe ushtarakëve britanikë në terren, studimi argumenton se përcaktimi i këtij kufiri nuk ishte një procedurë thjesht teknike, por një proces thellësisht politik, i kushtëzuar nga rivaliteti ndërmjet Fuqive të Mëdha dhe nga nevoja për të ruajtur ekuilibrin ballkanik pas Kongresit të Berlinit. Analiza tregon se Britania e Madhe, ndonëse formalisht mbante qëndrim arbitri, në praktikë u përpoq të kufizonte zgjerimin strategjik serb dhe të ruante për Perandorinë Osmane pozicionet kyçe që mbronin arteriet drejt Kosovës. Në të njëjtën kohë, raportet britanike dëshmojnë se faktori shqiptar dhe rezistenca e popullsisë vendëse, sidomos në sfondin e krizës së muhaxhirëve dhe të veprimit të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, u perceptuan si element vendimtar për stabilitetin e kufirit të ri. Përfundimisht, punimi arrin në konkluzionin se kufiri osmano-serb i viteve 1878-1879 përbënte jo vetëm produkt të diplomacisë evropiane, por edhe një pikënisje të institucionalizimit të ndarjes shqiptaro-serbe në këtë hapësirë.

Fjalët kyç: diplomacia britanike, Kongresi i Berlinit, kufiri osmano-serb, Lidhja Shqiptare e Prizrenit, muhaxhirët shqiptarë.

Bisedimet sekrete ndërmjet Fuqive të Mëdha në prag të Kongresit të Berlinit

Kriza Lindore e viteve 1875-1878 e riktheu në vëmendje të diplomacisë evropiane të ashtuquajturën “Çështje Lindore”. Kryengritja në Hercegovinë, zgjerimi i trazirave në Bosnje dhe më pas përshkallëzimi i krizës ballkanike e bënë të qartë se *status quo*-ja osmane nuk mund të ruhej vetëm me deklarata parimore. Për këtë arsye, diplomacitë e Tri Perandorive, Austro-Hungarisë, Ruisë dhe Gjermanisë, u përpoqën fillimisht ta kanalizonin krizën nëpërmjet formulave të përbashkëta, siç ishte Nota e kryeministrit austriak, kontit Gyula Andrassy dhe më pas Memorandumi i Berlinit i 12 majit 1876. Ky i fundit synonte reforma të mbikëqyrura evropiane në Bosnje e Hercegovinë, por refuzimi britanik e minoi që në fillim perspektivën e një veprimi të bashkërenduar të “Koncertit Evropian”, duke treguar se pas gjuhës së përbashkët diplomatike fshiheshin interesa të ndryshme strategjike. Pikërisht në këtë prapaskenë duhet parë Marrëveshja e Rajhshtatit e korrikut 1876, e arritur ndërmjet Austro-Hungarisë dhe Ruisë. Thelbi i saj nuk ishte zgjidhja e drejtë e krizës ballkanike, por parandalimi i një përplasjeje austro-ruse në rast të shembjes së pushtetit osman në Ballkan.¹

¹ Të dyja palët fillimisht pranuan një parim të përkohshëm të mosndërhyrjes, si dhe një koordinim paraprak për pasojat territoriale të luftës. Veçanërisht me rëndësi ishte ideja që të mos lejohej krijimi i një shteti të madh kompakt sllav në Ballkan, sepse një zgjidhje e tillë do t'i dëmtonte drejtpërdrejt interesat e Vjenës dhe do ta rriste peshën ruse në gadishull. Në variantet e njohura të kësaj marrëveshjeje del qartë se Austro-Hungaria synonte ta pengonte shtrirjen e Serbisë dhe Malit të Zi në një zgjerim të pakontrolluar drejt Bosnjës e Hercegovinës, ndërsa Rusia kërkonte kompensime në drejtim të Besarabisë dhe një liri më të madhe veprimi ndaj Portës. Vetë fakti që Rajhshtati mbeti një marrëveshje verbale, e ruajtur në versione të ndryshme austro-ruse, dëshmon jo forcën, por paqartësinë e kompromisit: palët ranë dakord për parimin e ndarjes së interesave, por jo për çdo detaj të zbatimit të tij. Kjo paqartësi u kapërcye pjesërisht me Konventat sekrete austro-ruse të 15 janarit 1877, të lidhura në Budapest. Në esencë, këto akte e shndërruan kompromisin e Rajhshtatit në një kornizë më operative. Rusia siguronte neutralitetin dashamirës të Austro-Hungarisë në rast lufte me Perandorinë Osmane, ndërkaj në këmbim, Vjena fitonte njohjen paraprake të së drejtës për të vendosur vetë kohën dhe mënyrën e okupimit të Bosnjës e Hercegovinës. Po ashtu, u ritheksua përjashtimi i krijimit të një shteti të madh sllav, ndërsa rregullimet territoriale në rast të shpërbërjes së mëtejshme të Perandorisë Osmane do të bëheshin me konsultim të ndërsjellë. Shih: M. S. Anderson, *The Eastern Question*,

Me fjalë të tjera, përpara se të hapej Kongresi i Berlinit, dy fuqitë kontinentale kishin përcaktuar tashmë vijat e kuqe të rendit të ri ballkanik: Rusia nuk duhej të shndërrohej në hegjemonen e Ballkanit përmes një Bullgarie të Madhe ose përmes zgjerimit të pakufizuar sllav, ndërsa Austro-Hungaria duhej të siguronte portën e saj drejt Bosnjës e Hercegovinës dhe të pengonte konsolidimin e një blloku sllav jugor pranë kufijve të saj. Në këtë kuptim, marrëveshjet austro-ruse të Rajhshtatit dhe të Budapestit të viteve 1876 dhe 1877 ishin jo thjesht prelud, por një nga parakushtet reale të rendit që do të formalizohet në Berlin.

Rëndësia e këtyre marrëveshjeve u bë edhe më e dukshme pas Traktatit të Shën Stefanit të 3 marsit 1878. Ky traktat, i imponuar Perandorisë Osmane nga Rusia pas Luftës ruso-osmane, njihte pavarësinë e Serbisë, Malit të Zi dhe Rumanisë, parashihte autonominë e Bosnjës e Hercegovinës dhe, mbi të gjitha, krijonte një Bullgari shumë të madhe, shtrirja e së cilës e kishte alarmuar jo vetëm Austro-Hungarinë por edhe Britaninë e Madhe, sepse për Londrën, një Bullgari e tillë rrezikonte të kthehej në satelit rus dhe të kërcënonte ekuilibrin e Mesdheut lindor. Prandaj Kongresi i Berlinit, i thirrur zyrtarisht nga Andrassy, nuk u hap mbi një terren neutral, por mbi bazën e një serie kompromisesh dhe kundërvëniesh të parapërgatitura. Nën dominimin arbitrar të Bismarck-ut, Kongresi rishikoi Shën Stefanin në mënyrë që t'u përgjigjej interesave britanike dhe austro-hungareze, duke i lejuar kësaj të fundit okupimin e Bosnjës e Hercegovinës dhe duke frenuar projektin rus në Ballkan. Për rrjedhojë, edhe çështja e delimitacionit të kufirit ndërmjet Perandorisë Osmane dhe Principatës së Serbisë në vitet 1878-1879 duhet parë si pjesë të një arkitekture më të gjerë diplomatike të ndërtuar paraprakisht nga Fuqitë e Mëdha. Në këtë kontekst, marrëveshjet sekrete austro-ruse e kufizuan që më herët hapësirën manovruese për zgjidhjet territoriale në Ballkan, ndërsa diplomacia

1774-1923 (New York: Macmillan, 1966); G. Rizaj, *Shqipëria e Sipërme 1800-1913: Në projektet dhe traktatet e Fuqive të Mëdha dhe shteteve ballkanike* (Prishtinë: Instituti Albanologjik, 2011), F. R. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo: The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914* (London: Routledge:1972); A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918* (Oxford: Clarendon Press, 1954); N. Rich, *Great Power Diplomacy 1814-1914* (Boston: Mc-Graw-Hill, 1992).

britanike, veçanërisht në momentin e rishikimit të Shën Stefanit, veproi si faktor krucial i frenimit të ekspansionit rus dhe i rikthimit të çështjes serbe brenda një formule “evropiane” të ekuilibrit. Kjo do të thotë se në prag të Kongresit të Berlinit kufiri osmano-serb nuk përfaqësonte vetëm një problem bilateral ose rajonal, por ishte bërë pjesë e një transaksioni multidimensional, ku interesat e Londrës, Vjenës dhe Shën Peterburgut peshonin atëbotë më shumë se parimet abstrakte të vetëvendosjes ose të legjitimitetit historik.

Para se të niste punën Kongresi në Berlin, paralelisht kishin nisur edhe bisedimet për marrëveshje sekrete ndërmjet qarqeve politike të popujve ballkanikë dhe Fuqive të Mëdha. Pikërisht në këtë kohë nisi afrimi i kujdesshëm serbo-austriak i cili shpërfaqte pasigurinë e Beogradit për shkallën e mbështetjes ruse² si dhe bindjen se njohja ndërkombëtare e pavarësisë së Serbisë dhe zgjerimi i saj territorial nuk mund të garantoheshin pa miratimin e Fuqive të Mëdha. Orientimi i Qeverisë serbe drejt Vjenës ishte posaçërisht i dukshëm kur po afrohej nisja e punimeve të Kongresit në Berlin, ku delimitacioni i ardhshëm i kufirit osmano-serb nuk do të ishte vetëm një çështje thjesht teknike e vijëzimit kufitar, por një derivat i drejtpërdrejtë i kompromiseve të madha diplomatike para dhe gjatë punimeve të Kongresit. Kësisoj, në takimet preliminare austro-serbe, kryeministri austriak Andrassy i kishte premtuar Qeverisë serbe përkrahje në Kongresin e Berlinit por me disa kushte specifike: nëse Serbia tregohej e gatshme të hiqte dorë nga Jeni Pazari, pastaj që kompanive austriake t’ia linte në dorë

² Gjatë bisedimeve për kufijtë e Bullgarisë dhe të Serbisë pas disfatës osmane në Luftën Ruso-Osmane 1877-1878, përkatësisht në prag të nënshkrimit të Traktatit të Shën Stefanit, Rusia nuk i fshihte preferencat për zgjerimin e kufijve të Bullgarisë edhe në zonat që i pretendonte Serbia. Nga ana tjetër, Ignatiev dhe Nelidov i refuzuan kërkesat serbe për zgjerim në gjithë Vilajetin e Kosovës dhe në Vidin deri te Lom Pallanka, si dhe bashkimin e kufijve të Serbisë me Malin e Zi. Për këtë të fundit, Ignatiev përmendi kundërshtimin kategorik të Portës së Lartë e cila me këtë do ta humbiste komunikimin tokësor me Bosnjën e Hercegovinën. Ndërkaq lidhur me Vilajetin e Kosovës, Ignatiev ia kishte tërhequr vërejtjen Qeverisë serbe, se “në krahinat e Jeni Pazarit dhe të Sjenicës nuk kishte serbë, si dhe që nuk ishte e mundur që Serbisë t’i bashkëngjiteshin krahinat e Pejës, Prizrenit e disa tjera, jo vetëm pse ushtria serbe nuk i kishte pushtuar, por edhe për shkak se atje në shumicë jetonin turqit dhe shqiptarët.” Shih: Momir Samardžić, *Evropa i obeležavanje granica Srbije 1878-1879* (Novi Sad: Filozofski Fakultet Novi Sad, 2006), 22-23.

ndërtimin e hekurudhave serbe dhe rregullacionin e rrjedhës së Danubit te Gjerdapi, si dhe të lidhte një marrëveshje tregtare me Austro-Hungarinë. Pra vetëm kur këto kushte pranoheshin, Austro-Hungaria premtoi gatishmërinë e saj që krahas njohjes së pavarësisë së Serbisë, t'i përkrahte në Kongresin e Berlinit edhe pretendimet territoriale serbe. Qeveria serbe, duke u ndjerë e marginalizuar nga Rusia³, u pajtua për lidhjen e një marrëveshjeje të mundshme me Austro-Hungarinë, andaj në këtë frymë, më 6 qershor 1878, ministri i Punëve të Jashtme i Serbisë, Jovan Ristić udhëtoi në Vjenë te kryeministri austro-hungarez, Andrassy. Me atë rast Ristić kishte kërkuar garanci evropiane për pavarësinë e Serbisë, të cilën Andrassy e kishte pranuar pa vërejtje por jo edhe garancinë nga Fuqitë e Mëdha për kufirin e Serbisë me Monarkinë Dualiste.

Lidhur me çështjen e kufijve të rinj të Serbisë, Andrassy pa ekuivok i kishte deklaruar se nuk mund ta lejonte zgjerimin e Serbisë në perëndim nga Bosnja dhe në jugperëndim nga Jeni Pazari dhe Mitrovica, të cilat krahina i konsideronte si territore nën sferën e ndikimit austro-hungarez. Për Austro-Hungarinë nuk ishte i pranueshëm as zgjerimi i Serbisë nga Gjilani, sepse me atë rast kufiri i Serbisë do t'i afrohej tejet shumë linjës hekurudhore Selanik-Mitrovicë. Vjena në fakt preferonte zgjerimin e kufizuar serb vetëm nga juglindja, përkatësisht që kufiri i ri juglindor i Serbisë të fillonte vetëm nga Kopaoniku. Lidhur me një kufi të tillë, Andrassy premtoi përkrahjen që Serbia ta fitonte Vranjën, Pirotin dhe Tërnin, por gjithnjë duke e llogaritur në kushtet që ia kishte paraqitur Serbisë në fillim të bisedimeve. Nëse ato pranoheshin, Serbia mund të llogariste në përkrahjen austro-hungareze në Berlin, në të kundërtën, siç ishte shprehur Andrassy, “nuk do të mund ta ndihmonte Serbinë as për kufijtë e Shën Stefanit e as për vet Nishin.”⁴ Ndonëse këto kushte austriake ishin në kundërshtim të plotë me synimet maksimaliste territoriale serbe, megjithatë interesi momental e kërkonte mbështetjen

³ Rusia nuk i mbështeste pretendimet serbe për zgjerim territorial në drejtimin lindor, ku prekeshin interesat ruse të projektit të Bullgarisë së Madhe, por edhe në drejtimin perëndimor, ku prekeshin interesat Austro-Hungareze për Bosnjën e Hercegovinën dhe marrëveshjet sekrete austro-ruse të Rajhshtatit e Budapestit, andaj këshilla ruse për Serbinë ishte vetëm drejtimi jugor.

⁴ Čedomir Popov, *Francuska i Srbija 1871-1878* (Beograd: Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, 1974), 411-413; Samardžić, *Evropa i obeležavanje granica Srbije*, 41.

austro-hungareze në Berlin. Kësisoj, pa vonuar, Qeveria serbe i pranoi kushtet e Vjenës dhe pikërisht nga kjo kohë, meqë Rusia mbështeste hapur interesat bullgare, politika e jashtme serbe nga ajo rusofile kaloi tërësisht në atë austrofile.

Diskutimet dhe marrëveshjet fillestare mbi kufirit osmano-serb

Duke iu referuar marrëveshjeve rishtazi të akorduara austro-serbe, Monarkia Dualiste u obligua që në Kongres të Berlinit t'i mbështeste interesat serbe, në radhë të parë kërkesat territoriale në drejtim të Bullgarisë. Në mbledhjen plenare të Kongresit, mbajtur më 26 qershor 1878, anëtari i delegacioni osman në Kongres, Mehmet Ali Pasha e paraqiti propozimin e parimeve, sipas të cilave duhej të rregullohej kufiri osmano-serb. Ky propozim parashihte: që kufiri të ishte natyror dhe strategjik; që rruga e madhe e cila lidhte Bosnjën me Stambollin përmes Sanxhakut të Jeni Pazarit dhe Kosovës mos të prekej me territorin serb; që qytetet Vishegrad, Nova Varosh, Sjenica, Jeni Pazar, Mitrovica dhe Prishtina, të kishin distancë të mjaftueshme nga kufiri i Serbisë në mënyrë që të kenë prapatokë të nevojshme natyrore; që krahinat e Vuçitërnës, Kurshumlisë, Prokuples (Yrgyp) dhe Leskovcit t'i mbeteshin Perandorisë Osmane si pika strategjike të cilat do t'i mbronin hyrjet në Prishtinë dhe Vranjë. Delegati osman po ashtu kërkoi që, në raste se Kongresi vendoste që ndonjëra prej këtyre krahinave t'i aneksohej Serbisë, atëherë qafa e PërPELLACIT midis Kurshumlisë dhe Prishtinës, si edhe gryka e Gërdelicës midis Leskovacit dhe Vranjës, duhej në çdo rast të mbeteshin nën Perandorinë Osmane.⁵ Por, ky propozim osman, ndonëse u mor në dijeni, megjithatë Kongresi refuzoi të zhvillonte diskutime lidhur me te.⁶

Çështja e delimitacionit të Principatës së Serbisë me Perandorisë Osmane dhe me Principatën Bullgare u diskutua në seancën e tetë plenare të Kongresit të Berlinit më 28 qershor 1878. Pasi pavarësia e Serbisë u njoh nga Kongresi, por jo edhe garantimi i kësaj pavarësie

⁵ *Istoriya Srpskog Naroda*, red. Vladimir Stojančević et. al. (Beograd: Srpska Književna Zadruga: 1994), 415; Gaston Gravier, *Les Frontières Historiques de la Serbie* (Paris: Librairie Armand Colin, 1919), 140.

⁶ Popov, *Francuska i Srbija 1871-1878*, 414.

nga Fuqitë e Mëdha, të cilën e kërkonte Beogradi, po atë ditë, më 28 qershor, nisi diskutimi i çështjes së kufirit të Serbisë (Paragrafi III i Protokollit nr. 8), për çka Bismarck-u kishte sugjeruar të formohej një Komitet (Komision) i Veçantë. Lidhur me këtë pikë, përfaqësuesi i Austro-Hungarisë në Kongres, Baron de Haymerle kishte propozuar skemën vijuese:

Serbia do të marrë një zgjerim territorial; Meqë nuk është e mundur që në seancën e plotë të Kongresit të përpilohet një përkufizim i saktë i kufijve, do të ngarkohet një Komision⁷, ku do të marrë pjesë nga një përfaqësues i Plotfuqishëm për çdo Fuqi të Madhe, që të formulojë dhe t'ia paraqesë Kongresit një projekt të vijës kufitare; Aneksi përmban propozime më të hollësishme nga të Plotfuqishmit austro-hungarezë në lidhje me përcaktimin e kësaj vije kufitare.⁸

Këtë skemë, Baron de Haymerle ia kishte dorëzuar Kongresit në formë Aneksi në Protokollin Nr. 8 të titulluar: *Hartë e Shtabit Austriak*, sipas të cilit kufiri i ri i Serbisë me Perandorinë Osmane dhe Bullgarinë propozohej të ishte ky:

⁷ Bëhet fjalë për Komisionin e Kufijve i cili do të obligohej ta kryente përkufizimin e saktë të kufirit në terren, komision ky që do të përbëhej nga ushtarakë me përvojë në fushën e topografisë dhe demarkacionit. Në fakt, ky Komision do ta bënte vërtetimin në terren të saktësisë së delimitacionit të caktuar në Kongres, pastaj do ta bënte caktimin e vijës kufitare në zonat për të cilat pati debat dhe mospajtime në Komitetin e Kongresit, si dhe në zonat ku hartat nuk përputheshin me realitetin në terren. Paralelisht ky Komision do ta kryente edhe demarkacionin preliminar në ato zona diskutabile. Vetëm pas përfundimit të plotë të delimitacionit në terren, ky Komision do ta vazhdojë ta kryen punën teknike në shënimin fizik të demarkacionit. Pikërisht për shkak të këtij procesi kompleks, jo rrallë do të ndodhë që edhe vet diplomatët të cilët raportonin punën e Komisionit, do t'i përdorin brenda të njëjtit kontekst emërtimet Delimitacion (proces i caktimit të kufijve) dhe Demarkacion (proces i shënimit fizik të kufijve të caktuar).

⁸ British Parliamentary Papers, House of Commons (në vijim: BPP, H.C.) (38.), 1878. LXXXIII.83, Protocol no. 8.-Sitting of June 28, 1878.

Present: For Germany-Prince Bismarck, M. de Bülow, Prince Hohenlohe-Schillingsfürst; For Austria-Hungary- Count Andrássy, Count Károlyi, Baron Haymerle; For France-M. Waddington, Count de Saint-Vallier, M. Desprez; For Great Britain-The Earl of Beaconsfield, The Marquis of Salisbury, Lord Oddo Russel; For Italy- Count Corti, Count de Launay; For Russia-Prince Gortchacow, Count Schouvaloff, M. d'Oubril; For Turkey- Alexandre Carathéodory Pasha, Mehmed Ali Pasha, Sadoullah Bey.

Vija do të ndjekë kufirin aktual përgjatë shtratit të lumit Drina, duke i lënë Principatës [së Serbisë]⁹ fshatrat Mali Zvornik dhe Sakar. Më pas do të vazhdojë përgjatë kufirit të vjetër të Principatës deri në malin Kopaonik, nga ku do të ndahet në majën e Sanxhakut të Nishit, deri në fshatin Konçul mbi lumin Morava, duke kaluar fillimisht mbi kreshtën e shpatit jugor të Kopaonikut, pastaj mbi atë të Maricës dhe malit të Merdarit (që formojnë vijën ujëndarëse ndërmjet basenit të Ibrit dhe Sitnicës në njërën anë, dhe atij të Toplicës në anën tjetër), duke ia lënë Turqisë [Perandorisë Osmane]¹⁰ grykën e Përpellacit, deri në malin Gjak. Prej andej do të kthehet në jug përgjatë kreshtës ujëndarëse ndërmjet Bërvenicës dhe lumit Medvegjë, prej nga do të zbresë në drejtim lindor ndërmjet fshatrave Petrilë dhe Dukat, për ta kaluar aty lumin Medvegjë dhe për t'u ngritur në kreshtën e malit Gollak (që formon vijën ujëndarëse ndërmjet lumit Kriva Rekë në njërën anë dhe Polanicës, Veternicës e Moravës në tjetrën), prej nga do të zbresë në drejtimin jugor deri në Konçul, mbi lumin Morava, duke ia lënë at fshat Serbisë. Nga kjo pikë kufiri do të ndjekë luginën e Moravës deri në Luzhan, duke ia lënë atë fshat Turqisë, dhe prej andej do të kalojë përmes Borovcës dhe Novosellës, duke ia lënë këto fshatra Turqisë, deri në majën e malit Rujan. Nga kjo pikë kufiri do të përputhet sërish me kufirin administrativ jugor dhe lindor të Sanxhakut të Nishit, duke ndjekur vijën ujëndarëse ndërmjet basenit të Vardarit, Strumës, Iskrës dhe Lomit në njërën anë, dhe atij të Moravës e Timokut në anën tjetër.

Kjo vijë administrative përkufizohet veçanërisht nga kreshta e malit të Shën Ilisë, maja e malit Kluç, kreshta Babina Glava, majat e maleve Cërni Vërh, Stresher, Vilo Kolo, Mexhid, Ravna Shiba dhe Ogorelica, si dhe nga kreshta e maleve Kosturnica-Lubash-Gërloska-Viskar Planina. Pastaj vija kalon nëpër qafën e rrugës Sofje-Nish pranë fshatit Soline, prej nga vazhdon nëpër rrethinat e fshatrave Malovo, Murgash dhe Godeç, dhe më pas në vijë të drejtë deri në qafën Ginci, e cila i mbetet Bullgarisë. Nga kjo pikë, kufiri ndjek kreshtën e maleve Koxha dhe

⁹ Nga këtu e tutje, të gjitha kllapat e thyera [...], nënkuptojnë ndërhyrjen apo komentimin e shkurtër të autorit të këtij punimi.

¹⁰ Emërtimi Turqi për Perandorinë Osmane, ndonëse i gabuar, ka qenë prej shekujsh në përdorim të gjithanshëm nga diplomatët evropianë. Andaj, nuk do të kemi ndërhyrje të re shpjeguese me rastin e citimit të dokumenteve tjera.

Çiprovac-Ballkan, e më pas në vijën nga Stara Planina deri në kufirin e vjetër lindor të Principatës [së Serbisë], pranë Kullës-Smileva Çuka.”¹¹

Pak pra se të niste punën Komiteti (Komisioni) i Kongresit për delimitacion të kufirit osmano-serb, përfaqësuesi i parë i Francës në këtë komitet, Count de Saint-Vallier i kishte premtuar ministrin të Jashtëm të Serbisë, Jovan Ristić se do t’i mbështeste interesat serbe, dhe kjo u dëshmuar që në hapjen e diskutimit preliminar të këtij komiteti më 29 qershor 1878, ku bazë e diskutimit u mor propozimi austro-hungarez. Gjatë këtij takimi dolën tri çështje të diskutueshme: Përpellaci, baseni i Medvegjës dhe baseni i Vranjës, për të cilat u diskutua edhe në takimin e dytë të këtij komiteti më 1 korrik. Me at rast Saint-Vallier doli kundër propozimit osmano-britanik i cili parashihte që me rastin e caktimit të kufirit osmano-serb të aplikohesh parimi sipas të cilit Perandorisë Osmane do t’i mbeteshin të gjitha pikat e rëndësishme strategjike për mbrojtje. Pra, sipas propozimit osmano-britanik, Perandorisë Osmane do t’i mbetej gjithë Sanxhaku i Vranjës dhe gjysma e Sanxhakut të Leskovcit.¹² Përfaqësuesit e Francës, Italisë dhe Gjermanisë e kundërshtuan propozimin osmano-britanik duke propozuar parimin e kufijve natyrorë. Sipas këtij parimi, fillimisht do të zgjidhej çështja e kufirit jugperëndimor, ku për kufi u mor ujëndarësja e lumit Llap. Përmes këtij parimi, Serbia do të duhej ta lëshonte luginën e okupuar të Llapit, por që në anën tjetër fitonte grykën e rëndësishme strategjike të Përpellacit dhe krahinën e Medvegjës. Mirëpo, me atë rast, përfaqësuesi i Francës vërejti se me aplikimin e këtij parimi edhe për kufirin jugor, Serbia mund ta humbiste Vranjën. Sidoqoftë, përfaqësuesi britanik dhe

¹¹ BPP, H.C. (38.), 1878. LXXXIII.83, Protocol no. 8.-Sitting of June 28, 1878.

¹² Lidhur me çështjen e Vranjës, G. Gravier nënvizon: “Në lindje të Llapit, pjesa më delikate për t’u përcaktuar ishte, pa dyshim, rajoni i Vranjës me Moravën e Jugut. Nuk bëhej fjalë për asgjë më pak se sa të dihej se kush do të bëhej zot i asaj rruge tjetër të madhe që të çonte drejt jugut. Nëse rruga e Kosovës kishte për serbët një vlerë sidomos historike dhe etnike, rruga që të çon drejtpërdrejt në Shkup e në Selanik u interesonte atyre shumë më tepër për arsye njëkohësisht strategjike, politike dhe ekonomike. Mehmet Ali Pasha shkonte deri aty sa të deklaronte se t’ua lëshojë Vranjën serbëve do të thoshte t’u hapje atyre gjithë Turqinë deri në Kumanovë, pasi grykat e Gërdelicës, midis Leskovcit dhe Vranjës, përbënin nga kjo anë pengesën e fundit para kalimit nga rajoni i Moravës në atë të Vardarit.” Shih: Gravier, *Les Frontières Historiques de la Serbie*, 143.

ai osman në komision u treguan këmbëngulës që gryka strategjike e Gërdelicës dhe Vranja të mbeteshin brenda kufirit osman.¹³

Në ndërkohë në Kongres po zhvillohej një diskutim po ashtu intensiv rreth kufirit bullgaro-serb, përkatësisht kufirit lindor të Serbisë, ku Rusia mbështeste pretendimet bullgare për krahinat e Tërnit dhe Pirotit, ndërsaq Franca pretendimet serbe. Madje, gjatë diskutimit të këtij kufiri, Rusia, në këmbim të Tërnit dhe të Pirotit, që supozohej se do t'i lireshin Bullgarisë, i ofronte Serbisë zgjerimin nga jugu në krahinën e Gjilanit, pikërisht rajonin e burimeve të Moravës, por Austro-Hungaria, ishte decidive që Serbia nuk mund të shpresonte as Gjilanin, madje as Novobërdën e pasur me xehe, duke ia bërë me dije edhe Shën Petërburgut edhe Beogradit se “Serbia nuk bën të afrohet tepër pranë hekurudhës së Mitrovicës.”¹⁴ Sidoqoftë, kur mosmarrëveshjet kishin arritur pikën kritike, u vendos që edhe kjo çështje t'i shkonte komitetit (komisionit) të Kongresit, dhe që vendimi i tij të ishte definitiv.¹⁵

Diskutimi rreth çështjes së kufirit jugor të Serbisë nga drejtimi i Vranjës mori intensitet edhe më të madh kur britanikët vazhduan të insistonin që Gërdelica dhe Vranja t'i mbeteshin Perandorisë Osmane, ndërkohë që përfaqësuesi i Rusisë, për dallim nga qëndrimi probullgar në Komitetin (Komisionin) e kufirit bullgaro-serb, tani u kthye në mbrojtje të interesave serbe, duke e pasur edhe përkrahjen e Austro-Hungarisë dhe të Francës. Në këtë situatë divergjencash, përfaqësuesi italian befasisht kaloi në anën britaniko-osmane. Bismarck-u, i revoltuar nga mosmarrëveshjet dhe polarizimi i krijuar në Kongres, kishte thirrur me gjithë zërin se më nuk donte ta dëgjonte emrin Gërdelica, e lëre më që “paqja në Evropë” të varej nga ajo, duke kërcënuar se gjithë çështjen e kufijve të Serbisë do ta hiqte nga rendi i ditës. Por, në ndërkohë,

¹³ Popov, *Francuska i Srbija 1871-1878*, 417.

¹⁴ Gravier, *Les Frontières Historiques de la Serbie*, 140-141.

¹⁵ *Istorija Srpskog Naroda*, 417-418.

Në ato rrethana kritike për interesat e Serbisë, me insistimin e princit Milan Obrenović dhe ministrit Ristić, më 8 korrik, në ditën kur po merreshin vendime tejet të rëndësishme për kufirin e ri të Serbisë, Qeveria e Serbisë e dha miratimin për lidhjen e konventës së bashkëpunimit të Serbisë me Austro-Hungarinë. Me nënshkrimin e kësaj konvente nga Ristić-i, Serbia e pranoi lidhjen e marrëveshjeve tregtare, ndërtimin e hekurudhës dhe lejimin e rregullacionit të Gjerdapit nga kompanitë austro-hungareze. Shih: Samardžić, *Evropa i obeležavanje granica Srbije*, 49.

Bismarck-u, në presionin e Austrisë dhe përfaqësuesit të Francës, Saint-Vallier dha sinjal që Vranja dhe rrjedhimisht, Gërdelica, mund t'i shkonin Serbisë, me ç'rast përfaqësuesi i Francës propozoi që çështja e kufirit jugor të Serbisë t'i kalonte një Komisioni ushtarak, me klauzolë që "të kihen parasysh dëshirat anglo-osmane, por që Vranja gjithsesi t'i shkonte Serbisë." Kongresi e pranoi këtë propozim por me vërejtjen e Bismarck-ut që edhe ky vendim i komisionit të ishte përfundimtar.¹⁶

Kështu, më 9 korrik 1878, Prince Hohenlohe, përfaqësues i Gjermanisë në Kongresin e Berlinit, në emër të Komitetit (Komisionit) për delimitacion e prezantoi para Kongresit projektin për delimitacion të kufirit osmano-serb, i miratuar nga shumica e anëtarëve të këtij Komiteti (Komisioni). Në vijim po e japim tekstin integral të këtij projekti kufitar.

Vija do të ndjekë kufirin e Nishit përgjatë shtratit (talvegut) të lumit Drina duke i lënë Principatës [së Serbisë] fshatrat Mali Zvornik dhe Sakar.

Më pas, vija do të vazhdojë përgjatë kufirit të vjetër të Principatës deri në malin Kopaonik, prej nga do të ndahet në majën Kanilug. Prej andej do të bashkohet me kufirin perëndimor të Sanxhakut të Nishit deri në fshatin Konçul, mbi lumin Morava, duke kaluar fillimisht mbi kreshtën e shpatit jugor të Kopaonikut, pastaj mbi atë të Maricës dhe malit Merdarë (që formojnë vijën ujëndarëse ndërmjet basenit të Ibrit dhe Sitnicës në njërën anë, dhe atij të Toplicës në tjetrën) - duke ia lënë Turqisë daljen jugore të grykës së Përpellacit - deri në malin Gjak; më pas ajo kthehet në drejtim jugor, përgjatë kreshtës së vijës ujëndarëse ndërmjet Bërvenicës dhe lumit Medvegje, duke ia lënë Serbisë tërë basenin e lumit Medvegje. Prej andej, ajo do të zbresë në drejtim lindor ndërmjet fshatrave Petrilë dhe Dukat, në mënyrë që aty ta kalojë lumin Medvegje dhe të ngjitet në kreshtën e malit Gollak (që formon vijën

¹⁶ Popov, *Francuska i Srbija 1871-1878*, 418-419; Gravier, *Les Frontières Historiques de la Serbie*, 143.

Ristić, e kishte njoftuar menjëherë princin Milan mbi këtë vijë kufitare, duke ia vënë në pah se "për shkak të insistimit anglez dhe padurimit të Bismarck-ut, pa ndihmën e grofit Andrassy do ta humbisnim edhe Vranjën edhe Gërdelicën." Shih: *Srbija 1878: Dokumenti*, red. Mihailo Vojvodić et. al. (Beograd: Srpska Književna Zadruga, 1978), 537-538.

ujëndarëse ndërmjet lumit Kriva Rekë në njërën anë, dhe Polanicës, Veternicës e Moravës në tjetrën); prej këtej ajo do të zbresë në drejtim jugor deri në Konçul, mbi lumin Morava, duke ia lënë këtë fshat Serbisë. Nga kjo pikë, kufiri do të ndjekë shtratin ('talvegut') e lumit Morava deri në fshatin Luzhan, duke ia lënë këtë fshat Turqisë, prej nga do të kalojë përmes Borovcës dhe Novosellës. Në këtë pikë, kufiri do të përputhet sërish me kufirin administrativ jugor dhe lindor të Sanxhakut të Nishit, duke ndjekur vijën ujëndarëse ndërmjet basenit të Vardarit, Strumës, Iskrës dhe Lomit në njërën anë, dhe atij të Moravës e Timokut në tjetrën.

Ky kufi administrativ përkufizohet posaçërisht nga kreshta e malit të Shën Ilisë [Sv. Ilija-Planina], maja e malit Kluç, kreshta Babina Glava, dhe majat e kodrave të Černi Vrh-ut, ku ai bashkohet me kufirin lindor të Bullgarisë, siç është përcaktuar më sipër.¹⁷

Pasi e lexoi këtë projekt kufitar, Princi Hohelohe theksoi se Komiteti (Komisioni) gjatë punës së tij ishte ballafaquar me dy vështirësi kryesore: njëra lidhur me Grykën e Përpellacit, dhe tjetra me distriktin e Vranjës. Lidhur Përpellacin, Hohenlohe e njoftoi Kongresin se: "delegatët austriakë ia kanë lënë atë Turqisë, por që Komisioni Ushtarak ka propozuar t'u jepej serbëve një rreze prej 1,000 metrash në jug të Përpellacit, gjë të cilës delegatët turq e kundërshtuan. (...) Sa i përket distriktit të Vranjës, shumica e anëtarëve të Komitetit (Komisionit) ishin të mendimit se ai duhej t'i lihej Serbisë, por ky propozim hasi në kundërshtimin e delegatëve turq dhe britanikë."¹⁸

¹⁷ BPP, H.C. (38.), 1878. LXXXIII. 83. Protocol no. 15.-Sitting of July 8, 1878.

Present: For Germany-Prince Bismarck, M. de Bülow, Prince Hohenlohe-Schillingsfürst; For Austria-Hungary- Count Andrassy, Count Károlyi, Baron Haymerle; For France-M. Waddington, Count de Saint-Vallier, M. Desprez; For Great Britain-The Earl of Beaconsfield, The Marquis of Salisbury, Lord Oddo Russel; For Italy- Count Corti, Count de Launay; For Russia-Prince Gortchacow, Count Schouvaloff, M. d'Oubril; For Turkey- Alexandre Carathéodory Pasha, Mehmed Ali Pasha, Sadoullah Bey. Ndërkaq, nënshkruet të këtij vendimi mbi delimitacionin e kufirit osmano-serb, sipas Protocol no. 15. ishin: v. Bismarck, B. Bülow, C.F. v. Hohenlohe, Andrassy, Károlyi, Haymerle; Waddington, Saint-Vallier, H. Desprez; Beaconsfield, Salisbury, Oddo Russel; Corti, Launay; Gortchacow, Schouvaloff, P. d'Oubril; Al. Carathéodory, Mehmed Ali, Sadoullah.

¹⁸ Ibid.

Sipas këtij projekti të delimitacionit të kufirit të Serbisë me Perandorinë Osmane, në mënyrë eksplicite theksohej që dalja jugore e Përpellacit (“southern débouché”) duhej t’i mbetej Perandorisë Osmane, çka e vendoste Grykën nën kontrollin osman. Më tutje, konfirmonte se baseni i lumit Medvegjë i njihej Serbisë, duke tërhequr vijën e kufirit mbi kreshtat ndarëse të malit Gollak. Mbi të gjitha, me këtë projekt përmes pikave Cërni Vërh dhe Kluç parashihej lidhja e kufiri serb me atë bullgar të përcaktuar në Traktatin e Berlinit, që do të bëhen më vonë referencë standarde në hartat e diplomacisë perëndimore. Në plan më të gjerë, ky dokument fillestar i delimitacionit të kufirit jugor të Serbisë shënon fazën e parë teknike të implementimit të vendimeve të Kongresit të Berlinit për Serbinë, duke i kombinuar interesat ushtarake austriake - kontrolli mbi rrugët malore, me ato politike osmane - ruajtja e Grykës së Përpellacit dhe Luginës së Llapit nën administrimin e saj.

Nga diskutimet dhe nga vendimi përfundimtar i Kongresit të Berlinit mbi delimitacionin e kufirit osmano-serb, të dy çështjet e hapura, ajo e Përpellacit dhe ajo e Vranjës u konsideruan të mbyllura, ndonëse pas dy muajsh Komisionin Evropian të Kufirit të Serbisë do ta pret një punë jo e lehtë në përcaktimin e delimitacionit në terren, çka do të dëshmohej nga raportimet e rregullta komisionerëve ushtarakë britanikë përgjatë viteve 1878-1879. Sidoqoftë, në Kongres kishte mbizotëruar ideja e kompromisit që Gryka e Përpellacit t’i mbetej Perandorisë Osmane, për shkak të rëndësisë së saj strategjike për mbrojtjen e Luginës së Llapit dhe Prishtinës, ndërsa distrikti i Vranjës t’i shkonte Serbisë, për arsye gjeografike dhe si kompensim politik për Jeni Pazarin i cili do të mbetej nën Austro-Hungarinë.¹⁹ Ky kompromis, i ndikuar nga ndërhyrja e Bismarck-ut dhe i mbështetur nga Fuqitë tjera, në rend të parë nga Austro-Hungaria dhe Rusia, krijoi kornizat e kufirit të ardhshëm serbo-osman duke e pasqyruar balancën midis sigurisë osmane në Kosovën veriore dhe zgjerimit serb në juglindje, por gjithnjë duke e ruajtur Përpellacin si nyje strategjike osmane.

Në këtë mënyrë, delimitacioni i kufirit të ri të Serbisë me Perandorinë Osmane u pasqyrua si formulim zyrtar duke u sanksionuar në Nenin

¹⁹ Daut Dauti, *Çështja shqiptare në Diplomacinë Britanike 1877-1880* (Shkup: Logos-A, 2012), 41.

XXXVI të Traktatit të Berlinit (13 korrik 1878). Ky nen përfaqëson bazën juridike ndërkombëtare të delimitacionit të kufirit të ri midis Perandorisë Osmane dhe Principatës së Serbisë.

Hartë: Kufijtë e Serbisë me Perandorinë Osmane dhe Bullgarinë sipas Traktatit të Shën Stefanit dhe Kongresit të Berlinit 1878²⁰

Pra, me këtë nen të Traktatit të Berlinit, Serbisë i njëhej baseni i plotë i lumit Medvegjë, një zgjerim strategjik në drejtim të Toplicës dhe Polanicës. Ndërkaq, përcaktimi topografik: Gollak, Karpina, Shën Ilija, Kluç, Čerñi Vërh, krijonte një vijë malore mbrojtëse të pandërprerë, që llogaritej të shërbente si kufi natyror ndërmjet Luginës së Llapit (zotërim osman) dhe Moravës (zotërim serb). Ky nen po ashtu përbënte bazën ligjore të mandatit për Komisionin Evropian të Kufirit të Serbisë, përkatësisht, kufirit të ri osmano-serb, i cili gjatë punës së tij përgjatë

²⁰ BPP, H.C. (38). 1878. LXXXIII. 83, (IV). Protocol No. 19, July 12, 1878. Map of Serbia shewing the boundaries as proposed by the Treaty of San Stefano and as fixed by the Treaty of Berlin, 13th of July 1878.

viteve 1878-1879 do ta zbatojë në terren ndarjen përfundimtare midis dy shteteve.

Më poshtë po e japim edhe një përshkrim të kësaj vije kufitare, pra të kufirit osmano-serb, të përcjellë nga Marques of Salisbury, sekretar i Jashtëm dhe përfaqësues i Britanisë së Madhe në Kongresin e Berlinit.

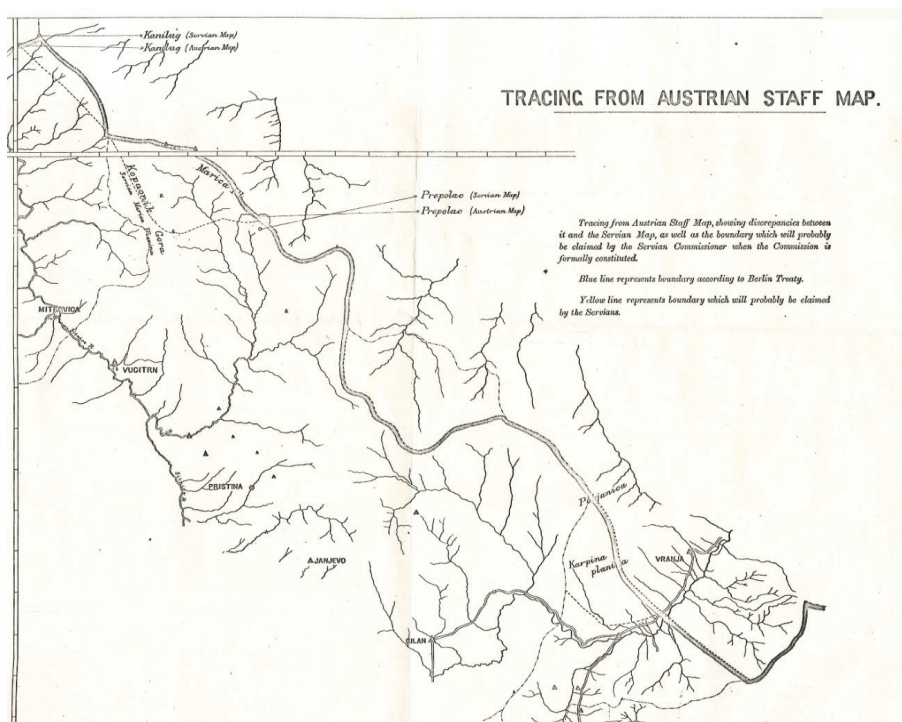
Kufiri i ri ndjek vijën ekzistuese përgjatë talvegut të lumit Drina, nga bashkimi i tij me lumin Sava në rrjedhën e sipërme, duke i lënë Principatës [së Serbisë] fshatrat Mali Zvornik dhe Sakar, dhe më pas vazhdon përgjatë kufijve të lashtë të Serbisë deri në malin Kopaonik, prej nga ndahet në majën e Kanilugut. Nga kjo pikë, ai ndjek fillimisht kufirin perëndimor të Sanxhakut të Nishit, përgjatë shpatit jugor të Kopaonikut, duke kaluar nëpër kreshtat e Maricës dhe malit Merdarë, të cilat formojnë vijën ujëndarëse ndërmjet basenit të Ibrit dhe Sitnicës në njërën anë, dhe atij të Toplicës në anën tjetër, duke ia lënë Përpellacin Turqisë.

Më pas, ai kthehet në drejtimin jugor përgjatë vijës ujëndarëse ndërmjet Bërvenicës dhe Medvegiës, duke ia lënë Serbisë tërë basenin e Medvegiës. Vazhdon mbi kreshtat e malit Gollak (që formon vijën ujëndarëse ndërmjet Kriva Rekës, në njërën anë, dhe Polanicës, Veternicës dhe Moravës, në tjetrën), deri në majën e Polanicës. Më pas ndjek shpatin e malit Karpina, deri në bashkimin e lumenjve Koinska dhe Morava, e kalon këtë lumë dhe ngjitet përgjatë vijës ujëndarëse ndërmjet përroit të Koinskës dhe rrjedhës që derdhet në Moravë pranë Neradovcës, për të arritur në malin Shën Ilija mbi Tërgovishtë. Prej andej, ndjek kreshtën e malit Shën Ilija deri në malin Kluç, dhe duke kaluar nëpër kuotat e shënuara në hartë me 1516 dhe 1547, si dhe nëpër Babina Gora, arrin në malin Cërni Vërh.²¹

Sidoqoftë, me vijën kufitare të propozuar nga Shtabit Austriak në Vjenë nuk do të përfundonin pretendimet serbe për ndryshim të kësaj vije kufitare. Shi për këtë, Foreign Office-i e duke qenë në dijeni të përmbajtjes së hartës serbe, i prezanton dy versionet e vijës kufitare osmano-serbe, pra vijën e Shtabit Austriak (vijë e plotë) që ishte

²¹ BPP, H.C. (38). 1878. LXXXIII. 83. Despatch from the Marquis of Salisbury inclosing a copy of the Treaty signed at Berlin, July 13, 1878. The Marquis of Salisbury to Her Majesty's Principal Secretary of State.-(Received July 15.), Berlin, July 13, 1878.

paraqitur si propozim në Kongres dhe i cili ishte pranuar si bazë për delimitacionin në terren nga Komisioni ushtarak i Kongresit, si dhe vijën e pretendimeve serbe (vijë me ndërprerje) që kapërcente në disa pozicione vijën e Shtabit Austriak. Siç mund të shihet në hartën poshtë, në krahun e saj të djathtë figuron edhe një shënim sugjestiv me këtë përmbajtje: “Në gjurmë të Hartës së Shtabit Austriak, që shpërfaqë mospërputhjet midis saj dhe Hartës Serbe, si dhe kufirit që, me gjasë, do të pretendohet nga komisioneri serb kur Komisioni të konstituohet zyrtarisht.”²²

Hartë: Në gjurmë të Hartës së Shtabit Austriak - dallimet ndërmjet Traktatit të Berlinit dhe pretendimeve serbe²³

²² Ibid. “Tracing from Austrian Staff Map, showing discrepancies between it and the Serbian Map, as well as the boundary which will probably be claimed by the Serbian Commissioner when the Commission is formally constituted.”

²³ The National Archive, Foreign Office (në vijim: TNA, FO), 424/75, C. 2335, Tracing from Austrian Staff Map.

Lidhur me propozimin e hartës së përpiluar nga Shtabi Austriak, historianit serb M. Samardžić nënvizon: “Propozimi i hartuar në Vjenë paraqiste maksimumin e zgjerimit territorial që deri në at moment mund ta lejonte dhe pranonte Austro-Hungaria. Ky propozim ishte bazamenti nga ku mund të fillonte diskutimi i kufijve të Serbisë. Gjatë bisedimeve brenda Komisionit mund të vinte deri te lëvizjet e caktuara të vijës kufitare, por Austro-Hungaria ishte ajo e cila, në esencë, e përcaktonte vëllimin e zgjerimit të Serbisë në Kongresin në Berlinin.”²⁴

Themelimi i Komisionit Evropian për Kufirin e Serbisë - Faza e parë e punimeve

Kongresi i Berlinit, në përputhje me Nenin XXXVI të Traktatit të Berlinit e obligoi Komisionin Evropian për Kufirin e Serbisë (European Boundary Commission for Serbia), që ta kryente delimitacionit e plotë në terren dhe demarkacionin fizik të kufirit osmano-serb, duke iu referuar sidomos pikave për të cilat pati debat në Kongres. Komisioni duhej ta niste punën gjatë muajit shtator 1878, mirëpo caktimi i anëtarëve të këtij komisioni nga shtetet respektive solli vonesa të konsiderueshme. Kështu Qeveria italiane më 11 shtator kishte caktuar për komisioner, nënkolonelin Gola.²⁵ Qeveria Britanike, për arsye të panjohura, e vonoi mjaftë shumë caktimin dhe dërgimin e komisionerit të vet, majorit Wilson, i cili tek më 25 shtator ishte nisur për në Beograd.²⁶ Foreign Office-i kishte shprehur keqardhje për këtë vonesë, duke deklaruar se nuk do të kundërshtonte edhe nëse Komisioni do ta niste punën para mbërritjes së Wilson-it në Beograd.²⁷ Madje edhe Porta e Lartë ende nuk e kishte emëruar zyrtarisht komisionerin e saj në Komisionin Ndërkombëtar të Kufirit. Ministri rezident britanik në Beograd, G. F. Gould këto vonesa të punës së Komisionit i paraqet në një raport të tij të detajuar, ku përshkruan gjendjen e tensionuar në prag të fillimit të punës

²⁴ Samardžić, *Evropa i obeležavanje granica Srbije*, 46.

²⁵ BPP, H.C. [39]. 1878-79. LXXX. 80, no. 16, Mr. Macdonell to the Marquis of Salisbury.-(Received September 14.), Rome, September 11, 1878.

²⁶ BPP, H.C. [39]. 1878-79. LXXX. 80, no. 57, Mr. A. H. Layard to the Marquis of Salisbury. -(Received October 12.), Therapia, September 27, 1878.

²⁷ Ibid.

së Komisionit Evropian të Kufirit të Serbisë. Në këtë raport diplomatik ndër të tjera theksohet:

Vonesa e pashpjegueshme e Portës në emërimin e një delegati për Komisionin Ndërkombëtar të Kufirit po shkakton vështirësi serioze për të gjitha palët e përfshira. Stina ka përparuar tashmë aq shumë, sa është jashtëzakonisht e dyshimtë nëse Komisioni do të jetë në gjendje, madje edhe në rrethanat më të favorshme, të përmbushë detyrën e besuar, sepse ditët janë tashmë shumë të shkurtra, dhe se në viset malore përgjatë kufirit mund të nisë në çdo çast mjegulla, shiu apo edhe dëbora vjeshtore. Sikurse komisionerët, të cilët natyrisht me padurim e presim fillimin e punës, ashtu edhe Qeveria serbe, të dëshpëruar nga këto vonesa të pafundme dhe për ta shkatërruese, kanë bërë gjithçka që patën mundësi për ta përshpejtuar emërimin e komisionerit osman.

Megjithatë, ekziston një tjetër pengesë, ndoshta edhe më serioze, që duhet kapërcyer para se Komisioni të mund ta fillojë punën e tij, e ajo është çështja e sigurisë. Njoftimet që marrim për qëndrimin kërcënues të shqiptarëve mund të jenë, me shumë gjasë, të ekzagjeruara. Megjithatë, nuk ka dyshim se Lidhja Shqiptare [e Prizrenit] ka në dispozicion forca të konsiderueshme, dhe se, në gjendjen e tanishme të saj shpirtërore, ajo mund të përpiqet ta pengojë me dhunë demarkacionin e paraparë të kufirit serb. Për ta përballur këtë vështirësi, qeveria e princit Milan [të Serbisë] synon të dërgojë një trupë ushtarake me artileri për të shërbyer si eskortë e komisionerëve. Ata madje flasin për mundësinë që, nëse do të jetë e nevojshme, këta oficerë të kryejnë punën e përcaktimit të vijës së kufirit nën mbrojtjen e batalioneve të tëra këmbësorie të vendosura paraprakisht si linjë frontale e përleshjes, ndërkohë që bateritë e artilerisë do të pozicionoheshin në pika të favorshme pas tyre.

Pa vënë në dyshim guximin personal të komisionerëve, është e vështirë të përfytyrohet se si ata do të mund ta zhvillonin punët e tyre shkencore nën kushte kaq të vështira. Nëse shqiptarët janë me të vërtetë në gjendje të tensionuar siç përshkruhet, atëherë edhe shfaqja e një force të madhe serbe në kufirin ekstrem do ta provokonte pothuajse pashmangshëm një konflikt. Sidoqoftë, pavarësisht angazhimit, duke supozuar të ndodhte një konflikt i tillë, e të përfundonte në favor të serbëve apo të shqiptarëve, kjo do ta pengonte rëndë punën e Komisionit, do ta komprometonte pozitën e tij si përfaqësues i Fuqive të Mëdha dhe

si organ neutral, madje do t'i ekspozonte anëtarët e tij ndaj rrezikut të menjëhershëm për jetën, sidomos në rast se shqiptarët do të fitonin epërsi. Prandaj, ky plan, sipas mendimit tim modest, ka fare pak gjasa që të rekomandohet. Megjithatë, sikur të sigurohej bashkëpunimi i forcave të rregullta osmane, çështja do të merrte menjëherë një pamje krejt tjetër. Pasi u informova se një numër i konsiderueshëm batalionesh turke janë përqendruar në Prishtinë, pra në një distancë të shkurtër nga kufiri në drejtim të Vranjës, dhe se Qeveria serbe do të ishte e gatshme të bashkëpunonte me to, mora guximin, siç është tashmë në dijeni Shkëlqesia Juaj, që t'i sugjeroj ambasadorit të Madhërisë së Saj në Stamboll, që t'ia paraqes Portës këtë plan si të përshtatshëm. Nëse vija e kufirit që duhet shqyrtuar nga Komisioni do të ruhej nga trupat e të dyja shteteve, secila në territorin e vet, rreziku që mund të vinte nga shqiptarët do të reduktohej në minimum, ashtu që Komisioni do të mund ta përmbushte qetësisht detyrën e vet nën mbrojtjen e përbashkët të forcave osmane dhe serbe, pa asnjë rrezik për përplasje mes tyre.²⁸

Ky raport i diplomatit britanik Gould (shtator 1878) pa dyshim është një nga dëshmitë më të qarta të krizës së sigurisë për Komisionin në prag të fillimit të delimitacionit osmano-serb në terren, ku Londra shfaqte një kujdes të veçantë diplomatik. Fillimisht britanikët përpiqeshin që në funksion të neutralitetit teknik ta mbanin Komisionin jashtë përfshirjeve ushtarake serbe, për të ruajtur kështu besueshmërinë e tyre ndërkombëtare. Më pastaj, në frymën e realizmit politik, raportimet e diplomatëve britanikë pranojnë tërthorazi se Lidhja Shqiptare e Prizrenit përbënte tashmë faktor ushtarak të organizuar, i aftë t'i sfidonte vendimet e Kongresit të Berlinit. Gould po ashtu sugjeron bashkëveprim të trupave osmane dhe serbe, nën mbikëqyrjen e Komisionit Evropian, si kompromis praktik për shmangien e konfliktit të armatosur. Sidoqoftë, në këtë raport bie në sy posaçërisht interesimi dhe gatishmëria e jashtëzakonshme e Qeverisë serbe që të kryhej sa më shpejt delimitacioni në terren, madje duke sugjeruar involvimin e ushtrisë së vet në procesin e shënimit të kufirit, që natyrisht nuk u pranua nga diplomacia dhe komisionarët britanikë.

²⁸ BPP, H.C. [39]. 1878-79. LXXX. 80, no. 56, Mr. Gould to the Marquis of Salisbury.- (Received October 12.), Belgrade, September 30, 1878.

Më në fund, më 25 tetor 1878, në qytetin e Vranjës, u mbledh Komisioni Evropian i Kufirit për Serbinë, në këtë përbërje: majori von Alten, përfaqësues i Gjermanisë; nënkoloneli Bilimek, përfaqësues i Austro-Hungarisë; konsulli i përgjithshëm i Francës në Beograd, Aubaret, përfaqësues i Francës; majori Charles W. Wilson, përfaqësues i Britanisë së Madhe, me asistent-komisioner togerin Ross of Bladensburg; nënkoloneli F. Gola, përfaqësues i Italisë; koloneli baron A. Kaulbars, përfaqësues i Rusisë; koloneli M. Jovanović, përfaqësues i Serbisë; dhe gjenerali Yahya Paşa, përfaqësues i Perandorisë Osmane, me asistent-komisionerin Mehmet Avni Bey.

Foto: Pamje e hershme e zonës qendrore të Vranjës,
para ose rreth vitit 1877²⁹

Siç njofton komisioneri britanik majori Wilson, të nesërmen, “u mbajt një takim informal, në të cilin u vendos që, duke qenë se ende nuk ishte përfunduar skica e terrenit në bregun e majtë të Moravës, e cila duhej përgatitur nga oficerët serbë për Komisionin, puna e

²⁹ <https://www.vranjenews.rs/news/tri-vranjske-tekiye-turske-bogomolje-na-temeljima-pravoslavnih-hramova-foto> (viz. 10.05.2026)

Prania e grave me mbulesa myslimane dhe karakteri urban i pamjes sugjerojnë lidhje me mjedisin osman të qytetit, por datimi i saktë kërkon verifikim arkivor.

delimitacionit të kufirit të fillonte në bregun e djathtë të lumit Morava, në pikën e bashkimit të Koinskës.”³⁰ Më tutje, Wilson përshkruan punën e këtij Komisioni deri më datën 4 nëntor 1878. Informacionet që jepen në raportimet e majorit Wilson përmbajnë njoftime të hollësishme, andaj më poshtë po i japim pjesët më relevante:

Më 27 tetor u krye një përnjohje e terrenit në bregun e djathtë të Moravës, ku u konstatua se, për shkak të ekzistencës së dy përrenjve, që nuk figuronin në Hartën Shtetërore Austriake, midis Koinskës së përmendur në Traktat dhe përroit që derdhet në Moravë afër Neradovcës, nuk ekzistonte ndonjë vijë e qartë ndarëse e ujërave midis tyre. Për rrjedhojë, nuk ishte e mundur të ndiqeshin formulimet e Traktatit në kuptimin e tyre tekstual. Gjithashtu u shfaq njëfarë pasigurie rreth emrave të saktë të përrenjve, ndonëse nuk pati ndonjë mospajtim për vendndodhjen në terren të pikës së shënuar në hartën austriake siç është bashkimi lumor i Koinskës me Moravën.

Po atë ditë [27 tetor 1878] u mbajt një takim i Komisionit, procedurat e të cilit përshkruhen në Protokollin bashkëngjitur. Ky takim rezultoi me vendimin e Komisionit që të identifikonte bashkimin e përroit të Kërçevicës me Moravën si pikë e treguar në Hartën e Shtabit Austriak, dhe të ndjekë vijën ujëndarëse nga ajo pikë deri në malin Shën Ilja - linjë kjo e shënuar në skicën që ia dorëzova Presidentit.

Më 28 tetor filloi puna për shënimin e kufirit. Metoda e ndjekur nënkuptonte vendosjen e shtyllave (posteve) në intervale të caktuara përgjatë vijës ujëndarëse, duke i konsideruar vijat e drejta midis atyre pikave si kufi i ri. Kjo punë vazhdoi më 29 tetor, deri në një pikë midis malit Shën Ilja dhe malit Kluç; por, meqë u shfaqën mospërputhje lidhur me koncesionet e vogla që duhej bërë nga të dyja palët për shkak të sistemit të vijave të drejta, u mbajt një tjetër mbledhje më 30 tetor, Protokollin e të cilës i bashkëngjitet këtij raporti, ku ishte vendosur që, në të ardhmen të ndiqej sa më saktë që ishte e mundur, vija ndarëse e vërtetë e ujërave.

Më 31 tetor, dhe më 1 e 2 nëntor, u krye një përnjohje e malit Karpina dhe e terrenit në bregun e majtë të Moravës. U zbulua se vargmali i cili

³⁰ BPP, H.C. [39]. 1878-79. LXXX. 80, no. 104. Major Wilson, R.E., to the Marquis of Salisbury.-(Received November 22.). Vanja, November 12, 1878.

në hartën e Shtabit Austriak quhej Karpina Planina përshkohej nga një luginë e ngushtë e thellë, e quajtur Davidovac, e cila nuk figuronte në atë hartë dhe që kullon në Moravë. U ngrit pyetja se nga cili degëzim (kontrefort) i kësaj lugine duhej të zbriste kufiri në luginën e Moravës. Në mbledhjen e 3 nëntorit, kjo çështje u diskutua gjerësisht dhe gjashtë nga komisionerët ishin të mendimit që kufiri duhej të ndiqte kontrefortin në bregun e djathtë të Davidovac-it, ndërsa unë dhe komisioneri turk mbështetëm vijën në bregun e majtë. Komisioneri turk deklaroi se do t'ia referonte çështjen qeverisë së tij në Stamboll. Përmbledhja e Protokollit të kësaj mbledhjeje, e cila ende nuk është miratuar përfundimisht nga Komisioni, i bashkëngjitet këtij raporti.

Duke gjykuar se kjo çështje nuk kërkonte ndërhyrjen e Foreign Office-it në Londër, unë pas mbledhjes ia theksova komisionerit turk, se referimi në Stamboll do të sillte humbje të madhe kohe, dhe se çdo vonesë në delimitacionin e këtij seksioni kufitar, në këtë stinë të avancuar të vitit, mund ta bënte të vështirë tërheqjen e trupave serbe nga pozicionet që ata ende i mbanin përtej kufirit. I theksova gjithashtu se, sipas mendimit tim, ai e kishte vlerësuar më tepër se ç' duhej rëndësinë ushtarake të luginës së sipërme të Davidovac-it.

Si rezultat, më 4 nëntor u mbajt një tjetër mbledhje, ku çështja u rishqyrtua. U miratua një vijë kufitare, e cila nuk ndryshonte shumë nga ajo që kisha propozuar unë në materialin që e lexova gjatë mbledhjes.³¹

Më këtë, përfundoi faza e parë e delimitacionit praktik të segmentit Vranjë-Moravë-Karpina Planina, e në përputhje me udhëzimet e Kongresit të Berlinit. Ky raport i majorit Wilson shënon fillimin e punës reale në terren të Komisionit Evropian të Kufirit. Shohim këtu disa momente të rëndësishme: Neni XXXVI i Traktatit në mënyrë të dokumentuar u zbatua për segmentin e parë të kufirit jugor të Serbisë; u vendos metoda standarde e demarkacionit - vendosja e posteve të përkohshme përgjatë vijës ujëndarëse dhe përdorimi i vijave të drejta midis tyre; u identifikuan në terren Kërçevica, Shën Ilija, Kluçi, Karpina dhe Davidovaci si pika topografike kyçe të kufirit; u dokumentua mospajtimi austro-osmano-britanik për interpretimin e "kontrefortit" të luginës Davidovac, një çështje që do të vazhdojë në korrespondencat

³¹ Ibid.

e mëvonshme të vitit 1879. Në këtë raport shohim edhe përpjekjen e diplomatëve britanikë për të ruajtur ekuilibrin midis qartësisë shkencore dhe shmangies së tensioneve politike, duke theksuar rrezikun që trupat serbe të dislokuara ende përtej kufirit mund të shkaktonin incidente me shqiptarët dhe ushtrinë osmane. Në përfundim të raportimit, Wilson nuk e lë pa e shpreh kënaqësinë e tij për finalizimin e suksesshëm të demarkacionit në terren të kësaj pjese të kufirit që niste “nga Polanica, përmes Luginës së Moravës së Vranjës deri në malin Shën Ilija, dhe nga ajo pikë, për njëfarë distance në drejtim të malit Kluç.”³² Megjithatë, kishte edhe mjaftë punë për të kryer ky Komision, ndërkohë që kushtet klimatike po vinin duke u bërë gjithnjë e më të vështira, sidomos në pikat e larta bjeshkore.

Puna e Komisionit do të vazhdojë edhe për dy javë, për çka komisioneri britanik Wilson jep sërish njoftime të hollësishme. Nga raporti i tij i 20 nëntorit 1878, po e japim në mënyrë integrale pjesën ku flitet për punën e komisionit nga data 4 nëntor deri më 17 nëntor, kur për shkak të kushteve të vështira klimatike u vendos që puna të ndërpritej për të vazhduar, sipas marrëveshjes, në pranverë të vitit vijues.

Më 4 të këtij muaji [nëntor] u mbajt një mbledhje e Komisionit, në të cilën unë dhe kolegu im turk shprehëm gatishmërinë për të pranuar një vijë kufitare në kodrat e bregut të djathtë të përroit Davidovac, me kusht që kufiri në luginën e Moravës të mos kalonte përtej përroit të vogël që kalon nëpër fshatin Karabuik. Shumica e komisionerëve, të cilët një ditë më parë kishin qenë në favor të një vije në luginën e Moravës goxha tutje Karabuikut, e pranuan këtë propozim, dhe u arrit marrëveshje unanime lidhur me drejtimin e përgjithshëm të kufirit në bregun e majtë të Moravës, nga Polanica deri në bashkërrjedhjen e Koinskës. Procesverbali i këtij takimi është përfshirë në Protokollin Nr. 5. Komisioneri serb, ndonëse e pranoi vijën e propozuar të kufirit, i dorëzoi Presidentit një notë, me kërkesë që ajo t’i bashkëngjitej akteve të Komisionit si “protestë” kundër vendimit të tij.

Më 12 të këtij muaji u përfundua delimitacioni i kufirit nga Černi Kamen, pika më e lartë e malit Polanica, deri në bashkimin e Koinskës me Moravën. Në malin Polanica, i cili është i mbuluar me

³² Ibid.

pyje të dendura, u bë një pastrim përgjatë vijës ujëndarëse, por drurë të mëdhenj u lanë në këmbë në intervale të caktuara për të shërbyer si shenja kufitare. Në luginën e Moravës, kufiri u shënua me shtylla druri.

Më 13 të këtij muaji u mbajt një mbledhje e Komisionit, ku u vendos që të vazhdohej delimitacioni i kufirit në bregun e djathtë të Moravës në drejtim të Cërni Vërh-ut. Shprehja “protestation”, e përdorur nga komisioneri serb në shënimin e 4 nëntorit, u diskutua gjerësisht nga të gjithë anëtarët, por shumica pranuan se çdo komisioner kishte të drejtën t’i bashkëngjiste Protokollit çdo dokument ku të shprehte mendimin e vet për vijën kufitare. Me këtë rast, komisioneri serb e njoftoi zyrtarisht Komisionin se ishin dhënë urdhrat për tërheqjen e trupave serbe brenda kufirit të ri, në gjithë seksionin që ishte shënuar. Procesverbali i këtij takimi është regjistruar në Protokollin Nr. 6.

Më 14 dhe 15 [nëntor], puna në delimitacionin e bregut të djathtë të Moravës kishte vazhduar deri te Babina Gora, jo shumë larg nga Cërni Vërh-u. Megjithatë, u pa se vendi i vetëm ku mund të strehoheshin anëtarët e Komisionit ndodhej rreth tri orë udhëtim me kalë nga kufiri, çka nënkuptonte një humbje prej gjashtë orësh nga dhjetë orë dritë që kishim në dispozicion gjatë ditës. Për këtë arsye, dhe për shkak se moti ishte përkeqësuar dhe komisionerët nuk ishin të pajisur me tenda, u konsiderua e arsyeshme që puna të ndërpritej për këtë sezon, pasi do të ishte e pamundur të punohej në një lartësi mbi 4,400 këmbë [1,341 metër].

Pas kthimit në Vranjë, më 17 nëntor, u mbajt një mbledhje e Komisionit, ku u vendos që operacionet në terren të pezulloheshin deri më 10 maj të vitit të ardhshëm, datë në të cilën u propozua që Komisioni të mblidhej sërish në Nish, për të përfunduar delimitacionin e kufirit. Komisioneri turk shprehu dëshirën të shkonte në Përpellac, por komisioneri serb deklaroi se nuk kishte kushte akomodimi pranë atij vendi dhe se, në këtë periudhë të vitit, pa ndonjë strehë, nuk do të ishte e mundur të shënohej kufiri në atë pikë. Një diskutim i ri u hap lidhur me notën protestuese të 4 nëntorit, kur koloneli Jovanović deklaroi se e pranonte kufirin e shënuar nga Komisioni pa prapamendim (sans arrière-pensée) dhe pa rezervë. Unë [majori Wilson] ia vura në dukje kolegut tim serb kontradiktën që ekzistonte midis notës së tij dhe deklaratës që sapo kishte bërë dhe, meqenëse refuzoi ta tërhiqte të

parën, shpreha keqardhjen time që nuk kishte arritur ta gjente mënyrën për ta zgjidhur këtë mospërputhje. Në përgjigje të notës së komisionerit serb, komisioneri turk paraqiti gjithashtu një notë që të bashkëngjitej në protokoll. Komisionerët e tjerë u shprehën të kënaqur me deklaratën e kolonelit Jovanović. Gjithashtu, u vendos që një kishë e vogël e Shën Ilisë, e cila ndodhej pikërisht mbi vijën ujëndarëse përmes së cilës kalonte kufiri i ri, të shpallej neutrale, derisa qeveritë serbe dhe turke të binin dakord për përdorimin e saj, pasi ajo shërbente për besimtarët e të dy anëve të kufirit. Procesverbali për këtë takim është regjistruar në Protokollin Nr. 7.

Më 19 nëntor, togeri Ross of Bladensburg përfundoi matjen e plotë të segmentit të kufirit që ishte shënuar, ndërsa komisioneri turk dhe ndihmësit e tij po ia tregonin vijën kufitare komandantit të trupave osmane të avancuara, të cilat kishin arritur tashmë në vijën e re të kufirit.

Gjatësia e kufirit të shënuar mbërrin në rreth 47 milje [75.5 kilometra], pra më shumë se një e treta e gjithë kufirit osmano-serb.³³

Kërkesat serbe për revizion të kufirit në zonën e Përpellacit

Ndonëse punimet e Komisionit ishin ndërprerë për shkak të afrimit të dimrit, megjithatë çështja e Përpellacit, e nxitur vazhdimisht nga pala serbe, me qëllim që t'i fitonin vendpozitat strategjike në zonën e Përpellacit, e nxiti komisionerin britanik Wilson që gjatë muajit dhjetor 1878 ta ngarkonte asistent-komisionerin John Ross of Bladensburg me detyrë që të siguronte në terren dëshmi relevante mbi këtë pikë diskutabile të kufirit. Raporti i Wilson-it, i pajisur me informata relevante nga terreni, të mbledhura nga John Ross, është jashtëzakonisht i rëndësishëm, pasi aty përfshihen dëshmitë e para të mbledhura nga banorët shqiptarë lokalë në kufirin midis Llapit dhe Toplicës, lidhur me përkatësinë territoriale të Grykës së Përpellacit, e cila vazhdonte të ishte objekt i mosmarrëveshjeve serbo-osmane. Në raportin e Ross-it, të 26 dhjetorit 1878, jepen këto njoftime nga terreni:

³³ BPP, H.C. [39]. 1878-79. LXXX. 80, no. 122. Major Wilson, R.E., to the Marquis of Salisbury. —(Received December 16.). Vranja, November 20, 1878.

Kam nderin të raportoj se, i shoqëruar nga njëri prej ndihmës-komisionerëve turq të kufirit serb, Mehmet Avni Beu, u ngjita deri në fshatin Dumnice, pothuaj deri në vijën e tanishme të kufirit në PërPELLAC (ujëndarëse ndërmjet Llapit dhe Toplicës), që aktualisht mbahet nga avanpostet kufitare serbe. Nuk e gjykova të arsyeshme të shkoja më tej, për dy arsye: së pari, sepse kisha qenë atje në mesin e tetorit dhe e njihja mjaft mirë vendin; së dyti, sepse isha i kujdesshëm që serbët të mos e kuptonin natyrën e hetimeve që po kryeja, ngase çështja e kufijve të komunës së PërPELLACIT është e tillë që duhet të zgjidhet vetëm mbi bazë provash. E konsiderova tërësisht të mundshme që serbët, gjatë dimrit, mund të përgatisnin dëshmitarë të shumtë, për të dëshmuar sipas udhëzimeve të tyre, dhe se për pasojë, Komisioni kur të mblidhet sërish në maj, do të kishte vështirësi serioze në nxjerrjen e një vendimi të drejtë mbi këtë çështje.

Mora në pyetje disa fshatarë shqiptarë nga fshatrat përreth: Tefon [?- sup. Tafil] Baba, një plak nga Podujeva, dhe Aliu nga Dumnica. Edhe Avni Beu, i cili nuk e kishte parë më herët atë krahinë, shkoi vetë në PërPELLAC, mori në pyetje disa fshatarë të atij fshati, midis tyre Haxhi Mustafën, një burrë i moshuar që e kisha parë edhe në tetor, dëshminë e të cilit ia kisha bashkëngjitur më parë raportit që ua drejtova aso kohe.

Të gjithë këta fshatarë dhanë të njëjtën përgjigje të saktë, domethënë se lartësitat mbi Grykën, që e dominojnë atë, i përkasin komunës së PërPELLACIT; dhe jam plotësisht i bindur se kjo është e vërtetë, gjykuar nga mënyra e sinqertë dhe e qëndrueshme me të cilën iu përgjigjën pyetjeve. Ata, sigurisht, u morën në pyetje veç e veç, dhe nuk mendoj se e kuptuan qëllimin e vërtetë të pyetjeve që u bëmë.

Sa i përket shtrirjes së komunës në drejtim të Grykës, poshtë Grykës drejt Kurshumlisë, fshatarët thanë se ajo zgjatet deri në Banjë, dhe se kufijtë e saj përputhen me ata të Kërtokut, Banjës, Vrilos dhe Dabinovcit. Natyrisht, ishte e vështirë që kufijtë të përcaktoheshin saktësisht pa kaluar nëpër terren, diçka e pamundur për momentin; por pika kryesore, nga këndvështrimi ushtarak, mendoj se është përcaktuar me qartësi: lartësitat pranë Grykës dhe që e dominojnë atë i përkasin komunës së PërPELLACIT.³⁴

³⁴ The National Archive, Foreign Office (në vijim: TNA, FO) 424. 80. HN 05140.

Siç mund të kuptohet nga ky raport, i mbështetur në hulumtimet në terren, në mënyrë eksplicite po dokumentohej përkatësia shqiptare e Përpellacit, duke u verifikua edhe me dëshmitë e fshatarëve vendas. Nga ana metodologjike, përdorimi i dëshmisë lokale (*oral evidence*) ishte një praktikë jo e shpeshtë për diplomacinë e shekullit XIX. Ky raport i Wilson-it dhe Ross-it zbulon qartë dyshimet britanike ndaj manipulimeve serbe, duke paralajmëruar rrezikun që Serbia të fabrikojë dëshmi të rreme për të zgjeruar kufirin përtej vijës ujëndarëse. Nga aspekti i vlerësimit strategjiko-ushtarak, Wilson dhe Ross e quajnë Përpellacin “the height commanding the pass” si territor, përkatësisht pozicion që kontrollon hyrjen drejt Prishtinës - çështje kjo qendrore në gjithë debatin e kufirit osmano-serb.

Pozita dhe çështja e muhaxhirëve shqiptarë në kontekstin e delimitacionit

Çështja e muhaxhirëve shqiptarë kishte lidhje të shumanshme me çështjen e delimitacionit të kufirit osmano-serb, andaj komisionerët britanikë në raportet e tyre i kushtojnë vëmendje të veçantë këtij problemi akut të viteve 1878-1879.³⁵

Incursionet, përlëshjet dhe depërtimet sporadike të grupeve të muhaxhirëve shqiptarë drejt trojeve të tyre të dikurshme vazhduan edhe përgjatë vitit 1879. Këto po raportoheshin rregullisht nga komisionarët britanikë duke qenë se në raste të caktuara e detyronin Komisionin të ndërpriste punën ose të ndryshonte itineraret. Ishte evidente se largimi masiv i popullsisë shqiptare nga Sanxhaku i Nishit kishte krijuar një realitet të ri demografik që Komisioni duhej ta merrte parasysh, meqë një kufi i ri do të kalonte mbi një hapësirë të braktisur me dhunë, duke

Inclosure 1. in no. 338. Lieutenant Ross of Bladensburg to Major Wilson, R.E. (Confidential.), Salonica, December 26, 1878.

³⁵ Në një raport të 26 shkurtit 1879, Mr. Gould njofton: “Si hap paraprak drejt organizimit të rregullt administrativ të territoreve të sapo ceduara, Qeveria serbe ka hartuar një listë të fshatrave në secilën prej katër provincave në të cilat ato janë të ndara. Sipas kësaj liste, ka 248 fshatra në rrethin e Nishit, 189 në atë të Pirotit, po aq në atë të Vranjës dhe 372 në atë të Toplicës, ose gjithsej 998 fshatra në katër provincat e lartpërmendura.” Shih: TNA, FO. 424, 81, HN 05140, no. 232. Mr. Gould to the Marquis of Salisbury.-(Received March 10.), Belgrade, February 26, 1879.

ngritur jo vetëm çështje sigurie por edhe administrimi. Komisioni ua atribuonte shqiptarëve, sidomos muhaxhirëve të armatosur, inkursionet kufitare të cilat Serbia i përdorte si argument për kërkesa territoriale shtesë. Për këtë arsye, çështja e muhaxhirëve u bë faktor politik, duke ndikuar në rrjedhën e punës delimituese, sidomos në sektorin Përpellac-Vranjë.

Komisionerët britanikë në mënyrë të qartë e të dokumentuar e theksonin në vazhdimësi parimin për neutralitet të rreptë dhe pa favorizime ndaj pretendimeve serbe në kurriz të shqiptarëve. Wilson si kryesues i Komisionit e kishte autoritetin më të madh në mesin e komisionerëve, andaj Qeveria serbe jo rastësisht e kishte përqendruar që nga fillimi i punës së Komisionit angazhimin diplomatik për t'ia paraqitur britanikëve kërkesën për rektifikim të vijës kufitare, me arsyetimin se “shqiptarët po bënin sulme”. Mirëpo, diplomati Gould dhe komisioneri Wilson e kishin vetëm një përgjigje parimore: “Qeveria e Madhërisë së Saj nuk do të pranonte asnjë kërkesë e cila, duke e favorizuar Principatën [serbe], do të nënkuptonte një devijim nga kufiri i përcaktuar nga Traktati i Berlinit.”³⁶ Komisionerët britanikë i konsideronin veprimet e muhaxhirëve si të natyrës lokale, jo si arsye për ndryshime territoriale. Ata në mënyrë të përsëritur theksonin se sulmet e muhaxhirëve të uritur dhe të zhveshur nga gjithë pasuria e braktisur në pronat e tyre të dikurshme, ishin kryesisht të natyrës ekzistenciale, e jo një kërcënim strategjik që do të justifikonte ndryshime kufitare, andaj kategorikisht refuzonin që këto trazira të shërbenin si argument për rishikim kufijsh në favor të Serbisë, duke mbrojtur me vendosmëri kufirin e përcaktuar nga Traktati i Berlinit. Britanikët shpesh theksonin se caktimi i kufirit duhet të jetë “i drejtë dhe e kënaqshëm për të gjitha palët e interesuara, në mënyrë që të eliminohet çdo mundësi për konflikte të ardhshme.”³⁷ Me këtë frazë, komisionerët britanikë qartësisht i referoheshin rrezikut të zhvendosjes së mëtejshme të popullsisë shqiptare.

³⁶ BPP, H.C. (41). 1880. LXXX. 80, no. 109, Mr. Gould to the Marquis of Salisbury. -(Received June 13.), Belgrade, June 5, 1879. Inclosure in no.109. Mr. Gould to M. Ristich. Belgrade, June 4, 1879.

³⁷ BPP, H.C. (41). 1880. LXXX. 80, no.121. The Marquis of Salisbury to Mr. Gould. Foreign Office, June 19, 1879.

Lidhur me përbërjen etnike të Sanxhakut të Nishit deri në shpërnguljen e dhunshme të shqiptarëve, asistent-komisioneri britanik, togeri John Ross of Bladensburg, nënvizonte:

Gati të gjithë banorët e pjesës perëndimore të Sanxhakut të Nishit, i cili së fundmi i ishte dhënë Serbisë, ishin shqiptarë të besimit mysliman. Ata banonin në pjesën më të madhe të fshatrave në perëndim të një vije që shtrihet majtas lumit Morava, pranë Nishit, Leskovcit dhe Vranjës, duke përfshirë edhe Prokuplen dhe Kurshumlinë. Në të vërtetë, edhe një pjesë e madhe e popullsisë së qyteteve të Leskovcit dhe Vranjës përbëhej nga shqiptarët.³⁸ Nën sundimin turk, dy racat (shqiptarët dhe serbët) kishin mundur të bashkëjetonin në mënyrë të durueshme, dhe besoj se deri rreth katër vjet më parë, kur mund të thuhet se kanë filluar trazirat e tanishme, gjithçka shkonte qetë në atë pjesë të Perandorisë Osmane. Por është fakt se ata kurrë nuk mund të përziheshin ndërmjet veti, dhe arsyeja ishte fanatizmi i skajshëm fetar nga të dyja palët. Kjo lloj armiqësie nuk gjendet midis shqiptarëve myslimanë dhe shqiptarëve të besimit katolik; këta të fundit kanë të njëjtën frikë nga sllavët sikur edhe bashkatdhetarët e tyre myslimanë. Dihet mirë se sllavët nuk tolerojnë asnjë fe tjetër përveç fesë së tyre, dhe fshatarët shqiptarë këtë e besonin aq fort saqë ishin të bindur se do të ishte e pamundur për ta të jetonin nën cilëndo shkallë lirie nën sundimin serb. Prandaj, kur Sanxhaku i Nishit u pushtua, shqiptarët, të pamësuar me veprime unike dhe në mungesë të krerëve mendjendritur, nuk patën mundësi t'i rezistonin pushtuesve, ashtu që të gjithë ikën [u dëbuan dhunshëm] drejt Vilajetit të Prishtinës, duke e lënë vendin tërësisht të zbrazët. Vlerësohet se aktualisht gjenden nga 60.000 deri në 70.000 refugjatë shqiptarë³⁹ të shpërndarë nëpër

³⁸ Sipas historiografisë shqiptare, popullsi shqiptare kishte në numër më të madh apo më të vogël në këto qytete dhe qyteza të Sanxhakut të Nishit: Prokuple (Yrkyp), Kurshumli, Leskovc, Vranjë, Nish, Piro, Bella Pallankë dhe Tër. Shih: Sabit Uka, *Dëbimi i shqiptarëve nga Sanxhaku i Nishit 1877-1878 dhe vendosja e tyre në Rrafshin e Kosovës* (Prishtinë: Viset që nuk harrohen, 1994), 36-43, 106-107.

³⁹ Ndër burimet më relevante mbi popullsinë e Sanxhakut të Nishit në prag të Krizës Lindore 1875-1878 llogaritet Sallnameja zyrtare e Vilajetit të Prizrenit (Salname-i Vilâyet-i Prizren-i Prizren, 1. Def'a, 1290 H) i vitit 1873. Në fakt, Sanxhaku i Nishit në vitin 1869 kishte kaluar nga Vilajeti i Kosovës në Vilajetin e Prizrenit. Ky dokument osman dhe burime tjera paralele dëshmojnë praninë e popullsisë shqiptare në 716 vendbanime të Sanxhakut të Nishit. Megjithatë, duhet theksuar se kjo sallname

Vilajetin e Prishtinës; ata nuk do të kthehen kurrë në fshatrat e tyre të dikurshme, dhe, meqë shumica kanë humbur pothuajse gjithçka, jetojnë në gjendje të rëndë dhe varfëri të skajshme.⁴⁰

Foto: Fotografi e atribuar shpërnguljes së shqiptarëve nga viset e Sanxhakut të Nishit gjatë Krizës Lindore të viteve 1877-1878⁴¹

e vitit 1873, ndonëse konsiderohet si burimi osman më relevant për Sanxhakun e Nishit, ajo megjithatë nuk mund të quhet thjesht “një census etnik”, por më saktë një statistikë zyrtare provinciale e popullsisë, e botuar në *Salnâme-i Vilâyet-i Prizren*. Ajo është shumë e vlefshme për të rindërtuar peshën relative të popullsisë myslimane dhe jomyslimane, shpërndarjen sipas kazave dhe dendësinë e vendbanimeve, por nuk mjafton vetë për të nxjerrë përfundime të prera etnike pa e krahasuar me burime të tjera, siç janë raportet diplomatike të konsujve evropianë, dokumentet lokale osmane, burimet gojore etj. Pikërisht në këtë kontekst, historiografia shqiptare, duke iu referuar burimeve nga arkivat ballkanike dhe perëndimore, por edhe burimeve gojore nga pasardhës të muhaxhirëve, konsideron se numri i përgjithshëm i shqiptarëve të dëbuar nga Sanxhaku i Nishit në Vilajetin e Kosovës si dhe në pjesë të tjera të Perandorisë Osmane deri në Anadoli, arrinte shifrën rreth 200 mijë banorë. Shih: Uka, *Dëbimi i shqiptarëve nga Sanxhaku i Nishit*, 105-125; Jusuf Osmani, *Shqiptarët në Sanxhakun e Nishit - Muhaxhirët*, Libri 7 (Prishtinë, 2021), 351; Mead Osmani, *Sanxhaku i Nishit gjatë Periudhës Osmane: Shekulli XIX - Administrimi, Shoqëria dhe Zhvillimet politike* (Prishtinë: Instituti i Historisë “Ali Hadri”, 2022), 221-224.

⁴⁰ TNA, FO. 424, 79, HN 05140, no. 200. Major Wilson, R.E., to the Marquis of Salisbury.-(Received January 13.). Ordnance Survey Office, Phoenix Park, Dublin, January 11, 1879. Inclosure 5 in no. 200, Lieutenant Ross of Bladensburg to Major Wilson, R.E. (Confidential), Salonica, December 30, 1878.

⁴¹ <https://www.voal.ch/shperngulja-e-shqiptareve-prej-sanxhaku-te-nishit-me-1878->

Ky raport i John Ross of Bladensburg (dhjetor 1878 - janar 1879) është empirik, i mbështetur në vëzhgim të drejtpërdrejtë britanik në terren, përfshirë edhe numrin e supozuar të muhaxhirëve shqiptarë të shpërngulur në Rrafshin e Kosovës. Përdorimi i termin “Albanians” në mënyrë të qartë etnike, jo vetëm fetare - përjashton çdo interpretim të mëvonshëm për “turq” në kuptimin religjioz. Analiza sociologjike e Ross-it është e pazakonshme për kohën, meqë ai thekson se armiqësia serbo-shqiptare nuk ishte racore, por fetare dhe politike, dhe se katolikët shqiptarë nuk kishin probleme me bashkatdhetarët e tyre myslimanë, duke e veçuar frikën nga “intoleranca sllave”, përkatësisht serbe. Pasojat humanitare që ai përmend (refugjatët, varfëria, pamundësia e kthimit) përbëjnë një prej dhjetëra përskrimeve të hershme perëndimore të krizës së muhaxhirëve shqiptarë pas luftërave serbo-osmane. Në kuadrin e punës së Komisionit të Kufirit, ky raport mund të konsiderohet si vëzhgim paralel politik që ndihmonte për t’i kuptuar shkaqet etnike dhe shoqërore të paqëndrueshmërisë kufitare, pse jo edhe si një paralajmërim për një ndërhyrje të mundshme të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në kufirin e ri.

Një analizë ushtarake britanike mbi konfigurimin strategjik të kufirit të ri

Komisioni Ndërkombëtar i Kufirit osmano-serb duhej ta vazhdonte punën në maj të vitit 1879, mirëpo siç njoftonte ministri rezident i Britanisë së Madhe në Beograd, G. F. Gould, edhe në muajt e parë të vitit 1879, ngjashëm me vitin 1878, po vazhdonin pothuaj pa ndërprerje incidentet në kufirin osmano-serb, të cilat i jepnin një pasiguri të madhe punës së ardhshme të këtij komisioni. Ndërkohë që pritej të krijoheshin kushtet e përshtatshme që Komisioni ta vazhdonte punën, komisionerët britanikë në muajin e parë të vitit 1879, përpilojnë analiza të hollësishme nga rrafshi militar dhe strategjik të territorit ku do të kryhej delimitacioni në terren ndërmjet Perandorisë Osmane dhe Serbisë,

1912-nga-qazim-meta/multimedia/dossier/ (viz. 14.05. 2026)

Për shkak të mungesës së burimit origjinal dhe të dhënave të sigurta për vendin, autorin dhe datën, identifikimi mbetet i pasigurt; pamja mund t’i përkasë edhe një konteksti më të vonshëm të shpërnguljeve gjatë Luftës së Parë Ballkanike 1912-1913.

praktikisht ndërmjet serbëve dhe shqiptarëve. Duke i bërë një analizë të hollësishme pozitës gjeografike dhe strategjike të zonave ku do të kalonte kufiri i ri serb, togeri John Ross of Bladensburg, përshkruan edhe gjendjen e rrugëve dhe komunikimit të qyteteve dhe fshatrave nga të dyja anët e kufirit.

Flet për përparësitë dhe mangësitë strategjike të këtyre zonave duke dhënë sugjerime profesionale për riorganizimin e armatës osmane në rrethanat e reja. Ndërmjet tjerash ai nënvizon:

Në shqyrtimin e pozitave ushtarake të kufirit të ri osmano-serb, duhet nisur nga supozimi se Porta do të disponojë në Maqedoni një forcë të mjaftueshme për të zmbarsur një invadim, i cili me shumë gjasë mund të ndërmerrej nga Bullgaria; rrjedhimisht, krahu i djathtë dhe linjat e komunikimit të ushtrisë që do të vepronin kundër Serbisë do të ishin të sigurta. Sepse, në rast se Turqia nuk do të kishte trupa të mjaftueshme për t'u përballur me serbët, siç ndodhi më 1877, ose nëse forcat e saj në Shqipëri do të rrezikonin të shkëputeshin në drejtim të Selanikut, atëherë është e qartë se territori përreth Prishtinës do të duhej të braktisej.

Në rast lufte, Turqia pa dyshim do të detyrohej të mbante një qëndrim mbrojtës; megjithatë, për ta ushtruar me sukses një rol të tillë, do të ishte e domosdoshme që ajo ta ruante aftësinë për të kërcënuar me veprime ofensive. Do të ishte krejt e pamatur që trupat osmane të qëndronin pasivisht në pikat strategjike që i ofron terreni, duke pritur ardhjen e armikut; sepse ato nuk do të mund të garantonin sigurinë e një vije të gjatë mbrojtëse, ndërlidhja e së cilës është e vështirë dhe kalon nëpër gryka malore, pa e ditur drejtimin nga i cili do të vinte sulmi. Një plan i tillë do të sillte ose dëbimin e tyre nga Prishtina dhe nga hapësira përreth saj, ose, çka do të ishte edhe më e rëndë, rrezikun serioz të prerjes së udhës te Shkupi.

Turqia, në këto rrethana, mund të kërcënonte me një përparim drejt Vranjës nga Kumanova, ose, alternativisht, drejt Leskovcit apo Nishit nga Prishtina. Në rastin e parë, një fitore do të sillte si rezultat vetëm sigurimin e një pozite; ndërsa në rastin e dytë, ajo do të arrinte ta kthente frontin ushtarak të kundërshtarit të saj në Vranjë. Rrjedhimisht, për të pasur mundësi që të evitohet një invadim i ri, do të ishte e nevojshme t'i bënin serbët që ta ndienin frikën e këtij rreziku. Dobësia themelore

e pozitës turke qëndron në faktin se linjat e saj të komunikimit duhen të kalojnë domosdo përmes grykës së ngushtë të Kaçanikut; ndërkohë, një invadim i suksesshëm i serbëve nga Vranja drejt Shkupit do ta anashkalonte këtë grykë. Kjo paraqet një mangësi serioze, ndonëse ajo mund të kompensohet pjesërisht nëse trupat osmane do të ishin të gatshme të vepronin menjëherë me rastin e shpërthimit të luftës.

Krahu i djathtë i ushtrisë turke me bazë në Shkup, fillimisht duhet të mbetet tërësisht defensiv, duke mbajtur nën kontroll kalimin ndërmjet maleve Rujan dhe Karadag [i Shkupit], si dhe duke ruajtur lidhjen me qendrën përmes grykës së Konçulit.

Pjesa tjetër e trupave duhet të vendoset në zonën e Gjilanit dhe të Prishtinës. Nga një pozitë e tillë, turqit do të mund ta kërcënonin Leskovcin nga secili prej këtyre dy drejtimeve, pasi një sulm mund të ndërmerrej midis maleve Gollak dhe Polanicë, në drejtim të luginës së Veternicës, ose, sipas rrethanave, nga Keçekolla në drejtim të luginës së Medvegjës. Një forcë duhet mbajtur vazhdimisht pranë Konçulit, e gatshme që, përmes Luzhanit dhe Tërnovcit, të godas në krah çdo përpjekje të serbëve për ta zmbarsur krahun e djathtë osman në rrugën e Kumanovës.

Unë besoj se, po të jenë turqit të përgatitur me kohë, ata, përmes një kërcënimi të tillë do mund ta parandalojnë një invadim të ri në territorin e tyre.

Duhet pasur parasysh se, ndërsa serbët mund të veprojnë kundër prapavijës së tyre vetëm nëpërmjet një rruge, përkatësisht asaj që çon në Kumanovë - rruga nga Egri-Pallanka nuk merret parasysh, për shkak se është tepër e largët dhe do ta ekspozonte së tepërmi ushtrinë pushtuese - nga ana tjetër, turqit mund t'i kërcënojnë linjat e komunikimit të kundërshtarit të tyre pothuajse përgjatë gjithë gjatësisë së malit Gollak, deri poshtë në luginat e lumenjve Veternica dhe Medvegja.

Nëse Porta do të organizonte një milici shqiptare për mbrojtjen e kufirit të saj me Serbinë, ashtu siç e kam sugjeruar tashmë në Raportin tim mbi Lidhjen [Shqiptare të Prizrenit], atëherë besoj se Turqia do të gjendej në një pozitë dukshëm më të favorshme për të përfituar nga përparësitë ushtarake që duket se i ofron kufiri i ri, sesa po të mbështetej për mbrojtje vetëm te forcat e rregullta të Perandorisë. Milicia do të kishte bazën në Prizren dhe linjat e saj të komunikimit nuk do të mund të

viheshin lehtë në rrezik; ndërkaq, forcat e rregullta, edhe nëse vepronin në veri të grykës së Kaçanikut dhe edhe nëse rruga Kumanovë-Vranjë do të mund të sigurohej afër Malit Rujan, përsëri do të duhej, siç u theksua më sipër, të druheshin vazhdimisht se, në rast të një tërheqjeje, prapavija e tyre do të kërcënohej nga Shkupi.⁴²

Siç mund të kuptohet, ky raport diplomatiko-militar i togerit John Ross of Bladensburg, i hartuar në janar të vitit 1879 për Foreign Office-in britanik, përkon me periudhën e fazës përgatitore të rifillimit të punës së Komisionit të Kufirit që supozohej të niste në muajin maj të vitit 1879. Ky raport është një analizë e detajuar e konfigurimit strategjik të kufirit të ri osmano-serb, ku komisioneri britanik nuk heziton të paraqes një skenarë të mundshëm të konfrontimit osmano-serb në të ardhmen e afërt apo të largët, gjithnjë si pasojë e synimeve të pandërprera të Principatës Serbe për përfitime territoriale përtej Traktatit të Berlinit. Këtu del në pah koncepti britanik i “mbrojtjes aktive” osmane, që Porta e Lartë të ishte gati të vepronte ofensivisht për të shmangur dobësitë e pozicioneve të veta në Kaçanik e Prishtinë.

Prjedhimisht, në sytë e ushtarakëve britanikë Kosova shihej si zemër strategjike e rezistencës osmane ndaj Serbisë, duke theksuar rëndësinë e rrugëve Gjilan-Prishtinë-Kaçanik-Shkup dhe Konçul-Kumanovë-Vranjë.

Në këtë kontekst, duke e vendosur në plan qendror rolin e shqiptarëve, Ross sugjeron krijimin e një milicie shqiptare nën komandën e Lidhjes së Prizrenit për mbrojtjen e kufirit, duke e konsideruar një milici të tillë shqiptare më efikase se trupat e rregullta osmane. Pra, duke e vështruar çështjen e sigurisë së kufirit osmano-serb me Lidhjen e Prizrenit, britanikët e konsideronin mobilizimin shqiptar si instrument të vlefshëm për ruajtjen e ekuilibrit në Ballkan.

Togeri John Ross kishte raportuar në hollësi edhe mbi rëndësinë strategjike të Përpellacit, për të cilën pikë Qeveria serbe ishte angazhuar posaçërisht. Ndër të tjera aty nënvizohej:

Vlera e Përpellacit për serbët është shumë e madhe. Në një luftë sulmuese ata do të mund të kërcënonin Mitrovicën dhe Prishtinën, ose,

⁴² TNA, FO. 424, 80, HN 05140, Inclosure 2 in no. 338. Lieutenant Ross of Bladensburg to Major Wilson, R.E. (Confidential.), Rosstrevor, January 23, 1879.

nëse do të zgjidhnin ta përdornin pozitën e tyre ushtarake në mënyrë mbrojtëse, zotërimi i qafës do t'i çlironte nga çdo shqetësim në atë anë dhe do t'u lejonte ta përdornin tërë forcën e tyre më tej në jug. Përpellaci në duart e Serbisë i ofron më shumë përparësi asaj Principate [të Serbisë] sesa po të ishte nën pushtetin e Portës, sepse ujëndarësja midis Llapit dhe Toplicës - kufiri - e rrethon atë [Përpellacin] duke ua mundësuar serbëve ta kthejnë atë në avantazh, ndërkohë që kjo vijë do t'ua pamundësonte turqve ta sulmojnë atë [Përpellacin] me ndonjë gjasë suksesi. Nëse Përpellaci do t'i përkiste Turqisë (dhe me këtë term kam parasysh atë pjesë të komunës që do t'i siguronte një pozicion ushtarak për mbrojtje të rrugës nga Kurshumlia), mendoj se vështirë që mund të përdorej për qëllime sulmuese, sepse është tepër përpara. Një sulm i ndërmarrë nga ajo [Perandoria Osmane] do të sillte me siguri shumë përparësi, duke pushtuar Principatën dhe duke goditur, përgjatë një rruge të shkurtër, një vend aq të rëndësishëm si Nishi; por, nga ana tjetër, një veprim i tillë do të shoqërohej me shumë rrezik, duke i shtrirë tej mase trupat osmane. Vlera e tij e vërtetë [e Përpellacit] për Turqinë është në mbrojtje, sepse, nëse ajo do ta zotëronte atë, kjo do t'i pengonte rëndë serbët në një tjetër invadim të planifikuar; do t'i detyronte ata të mbanin prapa një forcë të madhe për t'u mbrojtur te Nishi; dhe do t'i pengonte të grumbullonin shumë trupa në Vranjë me synim veprimi drejt Shkupit.

Do të ishte e nevojshme që Porta (nëse mund ta sigurojë Përpellacin) ta fortifikojë at pozicion dhe kështu ta mbyllë në mënyrë efektive atë dalje. Unë besoj se, po që se do t'i jepej asaj ajo pjesë e komunës që do të siguronte mbrojtjen e qafës - le të themi rreth një milje nga ujëndarësja, përfshirë aty lartësirën kryesore në afërsi - ajo do ta fitonte një sipërfaqe të mjaftueshme toke, në kuptimin ushtarak, për t'i mbrojtur interesat osmane.⁴³

⁴³ Ibid.

Hartë: Skicë e rrethinës së PërPELLACIT, e punuar
nga togeri John Ross of Bladensburg⁴⁴

⁴⁴ TNA, FO, 424/80 HN 05140, Croquis des Environs de Prepolac, Par John Ross

Incidentet kufitare dhe rikthimi i shkurtër i Kurshumlisë në duart e shqiptarëve

Çështja e refugjatëve shqiptarë të dëbuar nga Sanxhaku i Nishit, vazhdoi të ishte në fokus të raportimeve diplomatike britanike. Kështu, diplomati britanik Gould në raportin e tij të 23 shkurtit 1879 krahas shpjegimit retrospektiv të dëbimit të shqiptarëve nga vatrat e tyre shekullore, njoftonte edhe për rinisjen e armiqësive shqiptaro-serbe në zonat kufitare. Në raportin e tij me përmbajtje të detajuar ai thekson:

Gjatë ditëve të fundit, kufiri në anën e Shqipërisë ka qenë sërish në gjendje të paqëndrueshme, për shkak të rinisjes së armiqësive nga ana e popullsisë shqiptare të zonës pranë kufirit. Flitet se një grup i madh shqiptarësh [muhaxhirë] të armatosur depërtoi në territorin serb [në viset prej nga ata ishin dëbuar me dhunë], të cilët dogjën disa ndërtesa dhe morën me vete gjithë bagëtinë që mund të kapnin. Në fund, ata u detyruan të tërhiqen duke pësuar humbje nga trupat serbe që vepronin në zonë. Megjithatë, ka arsye të forta për të besuar se trupat serbe me këtë rast, siç kishte ndodhur shpesh edhe më parë, kishin kaluar ndjeshëm vijën përtej kufirit të tyre. Kufiri serbo-shqiptar ka qenë në të gjitha kohët skenë e luftërave kufitare, ku secila palë ka kërkuar me padurim çdo mundësi të favorshme për të sulmuar territorin e tjetrit. (...) Nëse, nga njëra anë, rezultatet e luftës së fundit nuk kanë qenë të tilla që ta forcojnë autoritetin e Sulltanit në Shqipëri, nga ana tjetër ato kanë kontribuar ndjeshëm në ashpërsimin e armiqësisë së kahershme midis shqiptarëve dhe fqinjëve të tyre serbë. Ndërsa këta të fundit avanconin, e dëbuan pa mëshirë gjithë popullsinë shqiptare. Edhe sot e kësaj dite, një numër i madh fshatrash shqiptare në krahinën e pushtuar nga serbët vazhdojnë të jenë të braktisura, ndërsa çdo përpjekje e banorëve të atyre fshatrave që po vuajnë nga uria, për t'u kthyer në shtëpitë e tyre,

of Bladensburg, Octobre 1878, 2. Skicë e përpiluar në tetor 1878 (skica 2) e cila u shfrytëzua nga komisionarët britanikë gjatë muajve vijues. Në legjendë figuron edhe ky tekst: "Vërejtje: Serbët e kanë zënë terrenin deri te vija e ujëndarëses dhe kanë ngritur punime tokësore në lartësitat e shënuara 804, 813 dhe 848, të cilat dominojnë rrugën për në Përpellac." Shënimi me dorë poshtë në anën e djathtë: C.W, Wilson, Major R.E. Commissioner, 15/2/79 (C. W. Wilson, major i Inxhinierisë Mbretërore, komisioner i Madhërisë së Saj, 15.2.1879). Ujëndarësja figuron me vijë të plotë, përgjatë së cilës shihen edhe kuotat 804, 813 dhe 848.

pengohet me forcë. Këta njerëz të mjerë, të shtyrë në dëshpërim nga skamja dhe nga dëshira për hakmarrje, qëndrojnë të fshehur në afërsi të kufirit, duke pritur çdo mundësi për t'u kundërpërgjigjur ndaj armiqve të tyre përmes sulmeve dhe grabitjeve. (...) Në këto rrethana, do të ishte me shumë përfitim që të merren pa vonesë masat e nevojshme për të siguruar mbrojtjen e Komisionit, kur në muajin e ardhshëm të nisë punën në caktimin e kufirit të kësaj ane; dhe për këtë arsye marr guximin t'i rikujtoj Madhërisë suaj sugjerimin që e pata paraqitur vjeshtën e kaluar - që gjatë kohës që komisionerët të jenë të angazhuar në kryerjen e detyrave të tyre, të nxitet Porta që të përqendrojë një forcë të mjaftueshme trupash të rregullta për mbrojtjen e kësaj vije kufitare, ndërkohë që trupat serbe do të kryenin të njëjtën detyrë.⁴⁵

Foto: Pamje e hershme e qytetit të Kurshumlië ⁴⁶

Apostrofimi nga diplomatët britanikë i kufirit serbo-osman si kufi serbo-shqiptar (Servo-Albanian frontier) nuk ishte i rastit. Në korrespondencën britanike ky formulim ishte mjaftë i shpeshtë, duke nënkuptuar se Britania e Madhe e konsideronte kufirin e ri midis Serbisë dhe Shqipërisë si vijë ndarëse etnike, jo thjesht administrative. Në këtë raport, brishtësia e kufirit serbo-shqiptar lidhet me dështimin e Portës

⁴⁵ TNA, FO. 424, 81, HN 05140, no. 229. Mr. Gould to the Marquis of Salisbury.-(Received March 10.), Belgrade, February 23, 1879.

⁴⁶ <https://www.instagram.com/p/DUO6SxnChhs/> (viz. 10.05.2026)

së Lartë për të ushtruar kontroll efektiv në trojet shqiptare, ndërkaq, propozimi për mbrojtje të përbashkët serbo-osmane të Komisionit të Kufirit tregon se Londra kishte frikë nga përplasjet shqiptaro-serbe që mund ta rrezikonin procesin e delimitacionit dhe demarkacionit në terren. Incidentet kufitare të raportuara në vijimësi nga diplomatët britanikë, vazhduan edhe në muajt mars-prill, por ngjarja e 24 prillit të vitit 1879, përkatësisht thyerja e kufirit nga muhaxhirët shqiptarë dhe futja në dorë e Kurshumlisë, kishte bërë bujë tejet të madhe në qarqet diplomatike të Fuqive të Mëdha. Diplomati britanik Gould, e përshkruan me mjaftë hollësi këtë ngjarje, duke u mbështetur në informata të freskëta nga burime të besueshme në terren. Në raportin e tij të 7 majit 1879 ai njofton:

Duket se, ndërsa pjesa kryesore e shqiptarëve, rreth 1000 veta, marshoi drejt Kurshumlisë dhe e pushtoi atë qytet për aq kohë sa u nevojiti për ta zhveshur nga çdo gjë që vlente të merrej, grupe më të vogla kaluan kufirin në pika të ndryshme dhe kryen hakmarrje të frikshme në të gjitha drejtimet. Pashai turk në komandë në Prishtinë, sapo dëgjoi për këtë ngjarje të papritur, dërgoi menjëherë në kufi pranë Përpellacit të gjitha trupat që i kishte në dispozicion - gjashtë batalione të rregullta. Ndërkohë, me afrimin e trupave të mëdha serbe, shqiptarët ishin tërhequr nga Kurshumlia, duke u vendosur në një pozicion të fortë në malin Samokov [në veri të Kurshumlisë]. Por, duke u gjetur të ekspozuar ndaj sulmeve para dhe prapa nga forca shumë më të mëdha, ata u tërhoqën me nxitim drejt Përpellacit ku shumë prej tyre ranë në duart e trupave osmane. Forcat serbe i ndoqën gjithashtu gjatë tërheqjes së tyre, duke arritur të vrisnin një numër të caktuar prej tyre dhe të rimerrnin disa prej bagëtive. Që prej kësaj ngjarjeje, kufiri ka mbetur i qetë, por paniku në mesin e popullsisë kufitare serbe është aq i madh sa që pjesa më e madhe po tërhiqet për më shumë siguri drejt brendësisë së Principatës, pasi mendimi i përgjithshëm është se shqiptarët do t'i përsërisin së shpejti inkursionet e tyre, pavarësisht masave të shkëlqyera paraprake të marra nga autoritetet ushtarake turke, që zëvendësuan repartet e shpërndara që mbronin anën e tyre të kufirit me trupa të reja të ushtrisë së rregullt.

Kjo gjendje e mjerueshme, sipas mendimit tim, ka gjasa të vazhdojë për sa kohë që Qeveria serbe këmbëngul në refuzimin për t'ia lejuar

kthimin në shtëpitë e tyre popullsisë shqiptare të Kurshumlisë dhe të krahinës përreth. Këta njerëz të pafat u tërhoqën para avancimit të ushtrisë serbe në luftën e fundit, por që atëherë kanë kërkuar me kot nga Qeveria serbe t'ua lejonte ta bënin nënshtrimin formal ndaj princit [serb] Milan dhe t'i rikthejnë tokat që u përkisnin. Të gjetur në një gjendje urie për shkak të pamundësisë për të siguruar mjete jetese për veten dhe familjet e tyre, ata sorollaten vazhdimisht në këtë sektor të kufirit si një tufë ujqish të uritur, duke shfrytëzuar çdo rast të volitshëm për të plaçkitur dhe për të ushtruar hakmarrje ndaj atyre që i konsiderojnë si zhvatës të tyre. Nëse çështja e tyre më në fund merret në mbrojtje nga kombi shqiptar në përgjithësi, pasi ka arsye për këtë shqetësim, pasojat mund të jenë edhe më serioze për Serbinë.

Nuk kam humbur asnjë rast për të protestuar me ngulm, si para Lartësisë së Tij, Princ Milan-it, ashtu edhe para anëtarëve kryesorë të qeverisë së tij, për padrejtësinë si edhe për mospërputhshmërinë politike të sjelljes së tyre në këtë çështje; dhe jam i kënaqur të shtoj se pikëpamjet e mia ndahen plotësisht nga kolegët e mi në përgjithësi, si edhe nga shumë serbë me ndikim, pa dallim partie.”⁴⁷

Në kontekstin e ngjarjes së Kurshumlisë, diplomatët britanikë njoftojnë se në fund të muajit prill 1879, autoritetet osmane të Prishtinës kishin burgosur 200 shqiptarë që llogaritej se kishin marrë pjesë aktive në inkursionet e vonshme drejt Kurshumlisë. Mirëpo, ky akt i autoriteteve osmane ngjalli indinjatë të konsiderueshme në mesin e popullatës shqiptare. Të nesërmen e këtij njoftimi, të paktën 6000 shqiptarë nga Gjakova, Peja dhe Malësia ishin mbledhur në Pejë duke e shprehur kundërshtimin e tyre ndaj këtij akti të autoriteteve osmane. Ata dërguan disa përfaqësues të tyre në Prishtinë për të kërkuar lirimin e menjëhershëm dhe pa kusht të të burgosurve, duke kërcënuar madje me sulme dhe shkatërtime të qytetit dhe banorëve të saj nëse kërkesa e tyre do të refuzohej. Paniku kishte kapluar të gjithë në Prishtinë, madje shumë pjesëtarë të administratës lokale dhe banorë të dalluar të qytetit larguan familjet e tyre për në Shkup dhe qytete tjera të asaj ane.⁴⁸ Dokumentacioni britanik i konsultuar në këtë punim nuk na jap

⁴⁷ TNA, FO. 424, 83, HN 05188, no. 376. Mr. Gould to the Marquis of Salisbury.-(Received May 16.), Belgrade, May 7, 1879.

⁴⁸ TNA, FO. 424, 83, HN 05188, no. 484. Inclosure in no. 484. Consul-General Blunt to Sir A.H. Layard, Salonica, May 7, 1879.

informacion për epilogun e kësaj situate, mirëpo pikërisht mungesa e këtyre njoftimeve, na bën të supozojmë se administrata osmane kishte arritur ta gjente mënyrën për ta qetësuar, të paktën përkohësisht, revoltën e popullatës shqiptare të Kosovës.

Vazhdimi i punës së Komisionit Evropian të Kufirit gjatë vitit 1879

Puna e Komisionit Ndërkombëtar të Kufirit të Serbisë vazhdoi në muajin maj të vitit 1879. Më 8 maj komisioneri i ri britanik për kufirin e Serbisë, kapiteni Anderson mbërriti në Nish, ndërkaq takimi i Komisionit u mbajt më 10 maj.

Foto: Pamje e qytetit të Nishit, 1878⁴⁹

Më 12 maj 1879 në qytetin e Nishit kishin arritur të gjithë komisionerët e Fuqive të Mëdha për ta vazhduar delimitacionin në terren të kufirit osmano-serb. Fillimisht ata konfirmuan Protokollin Nr. 8 të 17 nëntorit 1878, si dhe emrat e komisionerëve që i përfaqësonin shtetet e tyre, ku pati edhe ndryshime të caktuara në përbërjen e tij.⁵⁰

⁴⁹ <https://www.radionis.rs/prvi-plan-oslobodjenog-nisa-americki-dobrovoljac-isertao-grad-1878/> (viz. 14.05.2026)

⁵⁰ BPP, H.C. (41). 1880. LXXX. 80, no. 107. Captain Anderson, R.E., to the Marquis of Salisbury.-(Received

Ndërkaq, nga Protokolli nr. 9 kuptojmë se takimi i Komisionit ishte mbajtur në Vranjë më 19 maj 1879. Hollësitë nga ky takim i Komisionit janë përmbledhur në 6 pika dhe i janë prezantuar Kongresit si Nota në Protokollin e 9-të (*Notes on the 9th Protocol*): Përmbajtja e kësaj Note ishte kjo:

1. Komisioneri serb, duke iu kthyer një note proteste të mëparshme të kolonelit Jovanović, ish-komisioner serb, kundër kufirit të përcaktuar vitin e kaluar në afërsi të Vranjës, deklaroi se ishte i autorizuar nga qeveria e tij ta tërhiqte atë notë, e cila duhet të konsiderohet si “nulle et non-avenue” [e pavlefshme dhe e papërfillshme].⁵¹
2. Skica ruse e kufirit të përcaktuar vitin e kaluar pranë Vranjës, që përfshinte vijën kufitare përtej luginës së Moravës, nga mali Polanica (Černi Kamen), në veri të malit Karpina, Babina Gora, afër Černi Vërh-ut, u paraqit nga baron Kaulbaris.

Kapiteni Anderson paraqiti një hartë të së njëjtës vijë kufitare, të përpiluar në Londër nga puna e ekipit britanik dhe nga skica ruse.

Kjo hartë u pranua njëzëri si hartë zyrtare e kufirit.

Kapiteni Anderson paraqiti gjithashtu një tabelë me detajet e kufirit të përcaktuar vitin e kaluar, duke treguar drejtimet [azimutët] e postave, distancat ndërmjet tyre dhe përshkrimet e stacioneve. Ky dokument u

June 13), Servian Boundary Commission, Pirot, June 3, 1879, Inclosure 1. in no. 107. Protocol no.8.

Sipas këtij Protokolli, anëtarët e Komisionit ishin: Majori von Alten, përfaqësues i Gjermanisë; Nënkoloneli Bilimek, përfaqësues i Austro-Hungarisë; Konsulli i përgjithshëm Aubaret, përfaqësues i Francës; Kapiteni Samuel Anderson (që e zëvendësoi majorin Charles Wilson), përfaqësues i Britanisë së Madhe, me asistent-komisionerin John Ross of Bladensburg; Majori A. Velini (që e zëvendësoi nënkolonelin F. Gola), përfaqësues i Italisë; Koloneli baron A. Kaulbars, përfaqësues i Rusisë; Koloneli Zdravković (që e zëvendësoi M. Jovanović-in), përfaqësues i Serbisë, me ndihmës-komisionerë nënkolonelin Petrović dhe majorin Velimirović; Gjenerali Yahya Paşa, përfaqësues i Perandorisë Osmane, me asistent Gabriel Efendi Noradounghian, sekretar major Abdul Hamid Bey, dhe adjutant major Avni Bey.

⁵¹ Kryeministri serb Ristić dhe princi Milan e konsideruan si të gabueshëm faktin që nuk e kishin tërhequr këtë notë proteste para përfundimit të punës së Komisionit në nëntor të vitit 1878, sepse një akt i tillë kishte lënë përshtypje negative me rastin e diskutimit të kufirit të Vranja. Shih: Samardžić, *Evropa i obeležavanje granica Srbije*, 144.

miratua gjithashtu, dhe u vendos që përshkrimet e stacioneve të bëra nga komisionerët e tjerë të përfshiheshin në të njëjtën tabelë, e cila si e tillë do të përkthehej dhe do të shtypej [në formë zyrtare].

3. Në lidhje me përgatitjen e hartave të këtij viti, kapiteni Anderson propozoi krijimin e një Nënkomisioni Teknik që do të rregullonte të gjitha çështjet që kishin të bënin me matjet dhe hartëzimin. Anëtarët e këtij Nënkomisioni u caktuan: kolonel Kaulbaris, kapiten Anderson, nënkolonel Petrović dhe major Ahmed Bey. Të gjitha detajet e punës do të rregulloheshin nga ky Nënkomision.
4. U vendos që t'i kërkohej [kryeministrit serb] Ristić të caktonte një mjek për Komisionin.
5. Më në fund, u ra dakord që Komisioni të largohej nga Vranja më 21 maj për të shkuar në kufi dhe për të filluar punën në terren.⁵²

Siç mund të kuptohet, teksti i këtij Protokoll pasqyron formalizimin e punës së Komisionit në terren dhe bashkërendimin e punës teknike ndërmjet Fuqive të Mëdha, duke përfshirë edhe çështjen e sigurisë për pjesëmarrësit gjatë shënimit të kufirit. Ky ishte rifillim zyrtar i fazës së dytë të delimitacionit në terren nën drejtimin e kapitenit britanik Samuel Anderson, një ekspert topograf dhe hartograf i shquar që kishte marrë pjesë më herët në matjet gjeodezike të Egjiptit dhe Palestinës. Po ashtu, hartat britanike të përpiluara në Londër nga Anderson dhe Ross u bënë referencë zyrtare për gjithë dokumentacionin pasues të Komisionit, dhe do të përdoren deri në përfundim të procesit të demarkacionit fizik. Me këtë Protokoll u konfirmua përfundimisht tërheqja e notës së protestës së Serbisë duke e pranuar në heshtje linjën e kompromisit të Përpellacit të miratuar nga Wilson në mars-prill 1879. Ta theksojmë edhe faktin se roli britanik në këtë fazë ishte qartësisht teknik, por me ndikim politik vendimtar në stabilizimin e procesit.⁵³

⁵² BPP, H.C. (41). 1880. LXXX. 80. no. 107 Captain Anderson, R.E., to the Marquis of Salisbury.-(Received June 13), Servian Boundary Commission, Pirot, June 3, 1879, Inclosure 2. in no. 107. Notes on the 9th Protocol.

⁵³ Edhe në historiografinë serbe theksohet roli dhe autoriteti i komisionerëve britanikë në Komisionin e Kufirit të Serbisë. Ndërmjet tjerash Samardžić nënvizon: “Fjalën kryesore në komisione për implementimin e Traktatit, si dhe në Kongres, e kishin përfaqësuesit e Britanisë së Madhe. Gjatë shënimit të kufijve të Serbisë, komisionerët britanikë ishin këmbëngulës në respektimin e trasesë së vizatuar në hartat ushtarake austro-hungareze, ndonëse në to kishte edhe shënime jo të sakta. E gjitha që ishte në

Komisionerët e lëshuan Vranjën më 21 maj dhe menjëherë të nesërmen filluan shënimin e kufirit osmano-serb në pikën Babina Gora, ku një vit më parë ishte ndërprerë puna. Ndërkaq, më 2 qershor komisionerët arritën në Pirot pasi kishin kompletuar shënimin e kufirit në pikën afër Stol-it [mal në juglindje të Pirotit], apo rreth 65 mile të kufirit nga pika Babina Gora, ku puna kishte filluar më 22 maj.⁵⁴

Ndërkohë që komisionerët po punonin me intensitet të shtuar për shënimin e kufirit osmano-serb, kryeministri serb Jovan Ristić më 30 maj 1879 ia adresoi Londrës një notë diplomatike me kërkesë që Qeveria britanike t'i kishte parasysh "ngjarjet që kishin ndodhur në distriktet juglindore kufitare të Principatës gjatë dimrit dhe pranverës, në veçanti atë të prillit [1878], kur territori serb u pushtua papritur nga një trupë e konsiderueshme shqiptarësh, të cilët kryen dëme të mëdha." Andaj, Ristić kërkonte "rektifikimin e kufirit jugor të Serbisë" nën arsyetim se ishte i pambrojtur nga sulmet e shqiptarëve.⁵⁵ Pra, kryeministri serb kërkonte mbështetjen britanike për "korrigjimin e kufirit në anën e Vranjës dhe modifikimin në masë të nevojshme të pjesës tjetër të kufirit serb përballë Turqisë për ta bërë atë më të sigurt nga ajo [Perandoria Osmane] nëse vija e përcaktuar në Traktatin e Berlinit respektohet në mënyrë strikte."⁵⁶ Mirëpo, përgjigjja e Londrës sërish ishte e prerë: "Qeveria e Madhërisë së Saj nuk do të ishte e gatshme të pajtohej me ndonjë kërkesë e cila, duke favorizuar Principatën në dëm të shteteve fqinje, do të nënkuptonte shmangie nga vija e re e kufirit që i është caktuar Serbisë me Traktatin e Berlinit."⁵⁷ E njëjta përgjigje i erdhi Beogradit edhe nga Vjena dhe Parisi. Madje kjo e fundit ia përkujtoi Ristić-it se me çfarë vështirësish e kishte fituar Serbia kufirin e ri në

interesin e tyre, ishte sigurimi për Portën të një kufiri sa më të mirë strategjik dhe defensiv, për aq sa ishte e mundur dhe duke e respektuar tekstin e Traktatit të Berlinit." Shih: Samardžić, *Evropa i obeležavanje granica Srbije*, 164-165.

⁵⁴ BPP, H.C. (41). 1880. LXXX. 80, no. 107. Captain Anderson, R.E., to the Marquis of Salisbury.-(Received June 13), Servian Boundary Commission, Pirot, June 3, 1879, Inclosure 1. in no. 107. Protocol no.8.

⁵⁵ BPP, H.C. (41). 1880. LXXX. 80, no. 109, Mr. Gould to the Marquis of Salisbury.-(Received June 13.), Belgrade, June 5, 1879. Inclosure in no.109. Mr. Gould to M. Ristich. Belgrade, June 4, 1879.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

Kongresin e Berlinit dhe që mos të shpresonte në ndryshim të kufirit ashtu shpejt.⁵⁸

Sidoqoftë, pas ankesave zyrtare të Qeverisë serbe mbi “pasigurinë e kufirit jugor përreth Vranjës”, Foreign Office në fillim të qershorit 1879 kërkoi nga kapiteni Anderson dhe asistent-komisioneri John Ross të jepnin një vlerësim ushtarak të situatës reale në terren. Raporti që pason më poshtë, i njohur si Memorandum mbi Mbrojtjen e Vranjës (2 qershor 1879), dokument ky zyrtar që iu deponua Komisionit të Kufirit, rrëzon pretendimet serbe për “dobësinë” e linjës së re të kufirit dhe mbron vlefshmërinë e kufirit të Berlinit. Në vijim po i paraqesim të katër pikat e këtij memorandumi.

1. Nëse serbët frikësohen vetëm nga një sulm i befasishtëm i shqiptarëve drejt Vranjës, mund të thuhet se qyteti, nga kufiri i ri i trasuar vitin e kaluar, është mjaftueshëm i mbrojtur prej një fatkeqësie të tillë, me kusht që Qeveria e Principatës të mos neglizhojë masat e thjeshta të kujdesit, të cilat janë të domosdoshme për çdo qytet kufitar, aty ku banorët fqinj [shqiptarët] përbëhen nga njerëz trima, por të ashpër.

Duhet gjithashtu të kujtojmë se popullsia shqiptare nuk është aq dendur e shpërndarë pranë Vranjës sa në pjesë të tjera të kufirit serb; disa prej banorëve të fshatrave kufitare turke i përkasin asaj race, por ata janë të përzier me bashkësi serbe, dhe këto të fundit gjenden posaçërisht në bregun e djathtë (juglindor) të Moravës.

2. Kundër një ushtrie të rregullt të pajisur me artileri, e vetmja pjesë e kufirit të ri pranë Vranjës që mund të konsiderohet e dobët në raport me qytetin është ajo ku kufiri, duke ndjekur kreshtën e malit Karpina, përkulet më në lindje sesa tregohet në Hartën e Shtabit Austriak. Sikur të vendoseshin bateri në këto lartësira, Vranja mund të bombardohet.

Megjithatë, ky rrezik nuk ekziston aspak, sepse, meqenëse nuk ka rrugë brenda luginës së lumit Tërnovc, do të ishte krejtësisht e pamundur për ndonjë forcë armiqësore ndaj Serbisë të ngjiste artileri në ato lartësira, dhe se asnjë gjeneral nuk do ta fuste artilerinë në një terren aq të përdredhur dhe të vështirë siç është lugina e përmendur. (...)

⁵⁸ Samardžić, *Evropa i obeležavanje granica Srbije*, 146.

Kjo bëhet e qartë po të kihet parasysh se serbët kanë lartësira të tjera brenda kufijve të tyre, prej të cilave mund të mbajnë nën kontroll çdo forcë që do të përpiquej të zinte atë copë të shkurtër të kufirit prej nga Vranja mund të dukej nga artileria.

Dhe, krejt në fund, duhet kujtuar se çdo lartësi që mund të mbikëqyrë Vranjën është natyrore meqë është në kufi, andaj është më se e qartë se serbët, duke qenë më afër qendrës së tyre të operacioneve (Vranjës) sesa turqit, të cilëve do t'ju duhej të vendoseshin të paktën deri në Kumanovë, ata [serbët] do të ishin në gjendje të zinin menjëherë vijën e kufirit.

3. Vranja gjithandej është mirë e mbrojtur nga kufiri (për pjesën e sapo shqyrtuar, e cila, për shkak të pozicionit të saj, ka rëndësi shumë të vogël). Në bregun e djathtë të Moravës, lartësitat janë të shpërndara në mënyrë të tillë që bllokojnë me efikasitet përparimin e një force pushtuese që vjen nga ai drejtim, ndërsa përgjatë luginës së Moravës - e cila vërtetë është pikë e rëndësishme - Serbia ka pozicione të mira, mjaftueshëm të favorshme për t'i bërë ballë edhe një sulmi shumë të fuqishëm.

Aty është një kodër në bregun e majtë të përroit Davidovac në luginë, e cila pra, i përket Principatës [së Serbisë], dhe që e mbron Vranjën në mënyrë efektive. Pozicioni mund të gjurmohet tutje përgjatë rrugës kryesore drejt Rataj-es [fshat pranë Moravës jugore], ku mund të bëhet një mbrojtje e fuqishme. Sikur serbët do ta fortifikonin këtë vijë, qoftë edhe me punime në terren, do të nevojitej zhvillim i një force shumë të fortë për ta thyer atë.

Edhe tani, pozicioni i sapo përmendur kontrollon kryqëzimin e rrugëve nga Gjilani dhe nga Kumanova drejt Vranjës. Kështu, pikërisht vendi ku mund të bëhej një përqendrim i mundshëm turk, gjendet nën zjarrin serb. Vetë kjo gjë do ta vendoste Portën (në rast lufte) në një disavantazh serioz për çdo operacion ofensiv, dhe do të përbënte një siguri të shtuar për Vranjën.⁵⁹

Komisioneri britanik Ross e përmbyll raportin e tij me bindjen se “Çdo zgjerim i territorit përgjatë kësaj lugine në favor të Serbisë do

⁵⁹ BPP, H.C. (41). 1880. LXXX. 80, no. 111. Mr. Gould to the Marquis of Salisbury. —(Received June 13.), Belgrade, June 6, 1879. Inclosure in no.111. Memorandum on the defences of Vranja (Pirot, June 2, 1879).

t'i jepte Principatës [së Serbisë] jo vetëm vijën e mirë mbrojtëse që tashmë e ka, por edhe një pozicion thellësisht ofensiv, nga i cili ajo mund të pushtojë me lehtësi zotërimet turke, duke iu drejtuar njëres prej pikave më të rëndësishme strategjike të kësaj pjese të Perandorisë Osmane - një pike që shkëput gjithë Shqipërinë e Veriut dhe që prekë hekurudhën Selanik-Mitrovicë, domethënë Shkupit.”⁶⁰ Memorandumi i Ross-it vërtetonte ushtarakisht se kufiri ishte i qëndrueshëm, se Serbia gëzonte pozicione mbrojtëse më të mira se Perandoria Osmane, dhe se frika nga shqiptarët ishte e ekzagjeruar. Pra, ky memorandum mëtonte ta përmbyllte me argumente teknike të pakundërshtueshme debatin e nxitur nga pala serbe për “rishikimin e kufirit”.

Diplomacia britanike, tashmë e njoftuar në thelb me synimet dhe politikën kufitare të Qeverisë serbe, e cila duke mos u interesuar për zgjidhjen e drejtë të çështjes së popullatës së shpërngulur shqiptare nga Sanxhaku i Nishit, e zhvendoste këtë çështje vetëm në incidentet e shpeshta në zonën e kufirit. Synimi i kryeministrit serb ishte i qartë, ai llogariste fuqishëm në përkrahjen diplomatike të kërkesës për rektifikim të kufirit. Mirëpo, strategjia e Qeverisë serbe sërish hasi në përgjigje të pakëndshme nga diplomati britanik Gould, i cili më 2 qershor 1879 e takon kryeministrin Ristić, duke e paralajmëruar në emër të Qeverisë britanike, se “Serbia do të bartë përgjegjësi të rëndë nëse nuk merren masa për t’ia lejuar kthimin paqësor në shtëpitë e veta atyre që janë dëbuar nga ngjarjet e luftës së fundit.”⁶¹ Ai gjithashtu e njoftoi kabinetin serb se pikëpamjet e tij janë në unison edhe me Fuqitë tjera dhe se ishte në interesin e Serbisë që ajo menjëherë “të arrijë një marrëveshje miqësore për kthimin e popullsisë shqiptare të kufirit në shtëpitë dhe pronat që u përkasin me të drejtë atyre.”⁶² Pasi e mori këtë përgjigje të prerë, kryeministri serb e kishte siguruar diplomatin Gould që këtë çështje do ta diskutonte menjëherë me princin Milan dhe pastaj do ta njoftonte për vendimin e tij. Sidoqoftë, duke qenë skeptik në epilogun pozitiv të kësaj çështjeje, diplomati Gould i raporton menjëherë ministrit të Jashtëm britanik, Marquis of Salisbury duke ia zbërthyer

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ TNA, FO. 424, 84, HN 05188, no. 200. Mr. Gould to the Marquis of Salisbury. — (Received June 13), Belgrade, June 2, 1879.

⁶² Ibid.

situatën edhe nga prizmi i divergjencave brenda serbe. Ai ndër të tjera njofton se në Serbi ekzistonte një luftë për pushtet midis qeverisë dhe këshilltarit influencues ushtarak të Princit Milan, gjeneralit Kosta Protić, i cili, përveç që deri vonë ishte *Aide-de-kamp* i parë i princit serb, aktualisht ishte edhe shef i shtabit të përgjithshëm të ushtrisë. Andaj, sipas gjykimit të Gould, trajtimi aq mizor i muhaxhirëve shqiptarë i referohej kryesisht këtij oficeri.⁶³ Diplomati Gould vazhdoi t'i bënte presion kryeministrit serb, duke e paralajmëruar se në rast të përgjigjes jo të favorshme nga ana e Princit Milan, "do të detyrohej t'i regjistronte disa fakte të një natyre jashtëzakonisht të pakëndshme për Qeverinë serbe."⁶⁴ Këtij paralajmërimi britanik, kryeministri serb Ristić i përgjigjet më 8 qershor 1879, me një komunikatë të cilën Gould e përshkruan si në vijim: "Shkëlqesia e tij [z. Ristić] thekson sërish se Serbia nuk ka dëshirë për ndonjë zgjerim territorial;⁶⁵ por se, duke i pasur parasysh sulmet e pandërprera mbi krahinat e saj kufitare nga shqiptarët, ajo vetëm shpreson që komisionerët kufitarë serbë më në fund të udhëzohen që të përcaktojnë segmentet e mbetura të kufirit në atë mënyrë që - pa iu shmangur dispozitave nga Traktati i Berlinit - ta bëjë atë sa më të sigurt ndaj sulmeve, aq sa e lejon konfiguracioni i terrenit."⁶⁶

Sidoqoftë, diplomati Gould ishte kategorik që për incidentet kufitare nuk ishin përgjegjës as shqiptarët e as Porta e Lartë, por pikërisht politikat antishqiptare të Qeverisë serbe. Gould dhe komisionerët britanikë i përcillnin dhe i regjistronin të gjitha inkursionet e armatosura të shqiptareve, madje, siç raportohej, "pavarësisht zjarrit nga armët e

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Mbi këtë çështje autori serb M. Jagodić nënvizon: "Kryeministri serb Jovan Ristić mendonte se Serbia duhej të ishte një vend etnikisht homogjen, andaj nuk duhej të kishte vend në shtetin e tij për një popullatë myslimane shqiptare të cilëve nuk i zihej besë. Përveç kësaj, territoret e banuara nga shqiptarët ishin me rëndësi strategjike, sepse supozohej të ishin bazë për zgjerimin e ardhshëm drejt Serbisë së Vjetër dhe Maqedonisë". Shih: Miloš Jagodić, "The Emigration of Muslims from New Serbian Regions 1877/1878", in: *Balkanologie Revue d'études pluridisciplinaires*, Vol. II, n° 2, 1998, Numéro 2, 4.

⁶⁶ BPP, H.C. (41). 1880. LXXX. 80, no. 113. Mr. Gould to the Marquis of Salisbury.-(Received June 14.), Belgrade, June 9, 1879. Inclosure in No.113. M. Ristich to Mr. Gould, Belgrade, 27 Mai/8 Juin, 1879).

forcave serbe që patrullonin në ato zona.”⁶⁷ Nga ana tjetër, Qeveria serbe nuk hezitonte që mbi këtë çështje të përdorte edhe shantazhin e tërthortë ndaj Komisionit të Kufirit, duke kërkuar nga administrata osmane të staciononte trupa të fuqishme ushtarake në afërsi të vijës kufitare, “ndryshe nuk garantonte sigurinë e komisionerëve”,⁶⁸ dhe gjithë kjo po ndodhte pikërisht në kohën kur së shpejti pritej vazhdimi i punës së Komisionit në seksionin e kufirit të Përpellaci.

Sidoqoftë, insistimi i vazhdueshëm i Serbisë për korrigjim të kufirit në zonën e Përpellacit, duke i potencuar incidentet e shpeshta kufitare, nuk mbeti pa efekt në kryeqytetet e Fuqive të Mëdha. Për më tepër, edhe në Londër filloi të gjente shtrat mendimi mbi mundësinë e disa korrigjimeve të vogla të vijës kufitare. Kështu, nga mesi i qershorit, pothuaj në sinkron erdhën instruksionet si nga Londra ashtu edhe nga Vjena, Berlini e Parisi për komisionerët përkatës, që gjatë shënimit të kufirit në zonën e Përpellacit, Serbia ta fitonte një pozicion të mirë mbrojtës nga sulmet e muhaxhirëve shqiptarë, por duke e pasur gjithmonë parasysh respektimin e tekstit të Traktatit të Berlinit. Me fjalë të tjera, lihej hapur mundësia e ndonjë korrigjimi të vogël në favor të Serbisë. Në këtë kontekst, ministri rezident britanik në Beograd, Gould, kishte pranuar më 19 qershor 1879 depeshen e Foreign Office-it ku i kërkohej “që rregullimi [i kufirit] të jetë i paanshëm dhe i kënaqshëm për të gjitha palët e përfshira, në mënyrë që të shmanget çdo rast apo mundësi për konflikte të ardhshme.”⁶⁹

Incidentet në zonën kufitare vazhduan edhe në prag të rifillimit të punimeve të Komisionit, të cilat regjistroheshin dhe raportoheshin rregullisht nga oficerët britanikë, pjesëtarë të Komisionit për delimitacion të kufirit osmano-serb. Kështu, kapiteni Anderson në një raport të 2 korrikut 1879, duke iu referuar telegramit të 25 qershorit dërguar Foreign Office-it, njoftonte:

⁶⁷ BPP, H.C. (41). 1880. LXXX. 80, no.103. Mr. Gould to the Marquis of Salisbury.-(Received June 12), Belgrade, June 12, 1879.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ TNA, FO. 424, 87, HN 05188, no. 47. Captain Anderson, R.E., to the Marquis of Salisbury.-(Received September 2.), Servian Boundary Commission, Belgrade, August 18, 1879; Samardžić, *Evropa i obeležavanje granica Srbije*, 147-149.

Përleshje të vogla të vazhdueshme ndërmjet fshatarëve shqiptarë dhe serbë janë raportuar në kufirin perëndimor. Sulmet zakonisht nisin nga shqiptarët dhe, me sa duket, ndërmerren për të grabitur dele ose bagëti. Një përleshje ndodhi pardje në malin Gollak; raportohet se dy shqiptarë janë kapur rob, ndërsa një serb është plagosur. Këto trazira nuk kanë marrë përmasa të mëdha, ndërkohë që puna topografike e Komisionit besoj është ende duke vijuar; Nuk mendoj se mbarëvajtja e punës së Komisionit do të pengohet sadopak, me kusht që autoritetet turke dhe serbe të marrin masat e duhura paraprake.⁷⁰

Në të njëjtin raport flitet edhe për kushtet nën të cilat ishte duke punuar Komisioni Evropian i Kufirit. Aty Anderson ven në pah se “këta njerëz [muhaxhirët shqiptarë], pasi kanë humbur gjithçka që kishin, i shohin banorët e tanishëm [serbë] si uzurpatorë dhe janë gjithmonë në gatishmëri për të bërë sulme të vogla mbi bagëtitë që kullosin pranë kufirit të ri.”⁷¹

Punimet dhe vendimet përfundimtare të Komisionit të Kufirit

Më 3 korrik 1879 komisionerët e lëshuan Nishin duke iu drejtuar pikës Černi Kamen, në malin Polanica, aty ku vitin e kaluar e kishin ndërprerë punën. Komisioni e filloi punën më 7 korrik për ta shënuar kufirin nga Černi Kamen drejt PërPELLACIT. Duke e përcjellë ujëndarësen e Kriva Rekës, nga njëra anë, dhe Moravës, Vetërnicsës e Polanicsës, nga ana tjetër, Komisioni arriti pas pesë ditësh te pika diku rreth tre kilometra në jug të PërPELLACIT. Mirëpo, gjatë punës në shënimin e kufirit te ujëndarësja e Bërvenicsës dhe Medvegjës, dolën në pah dallime të caktuara ndërmjet gjendjes në terren dhe Hartës së Shtabit austro-hungarez. Në hartën austro-hungareze mali Gjak gjendej në ujëndarëse, por në realitet doli që mali Gjak ishte rreth dhjetë kilometra më larg në verilindje nga pika e shënuar në hartë. Çështjen e malit Gjak, komisioneri britanik Anderson e përshkruan si në vijim:

Në përputhje me Nenin XXXVI të Traktatit të Berlinit, kufiri i ri ndërmjet Černi Kamen në malin Polanica dhe PërPELLAC, ndjek vijën

⁷⁰ TNA, FO. 424, 85, HN 05188, no. 472. Captain Anderson, R.E., to the Marquis of Salisbury.-(Received July 29.), Nisch, July 2, 1879.

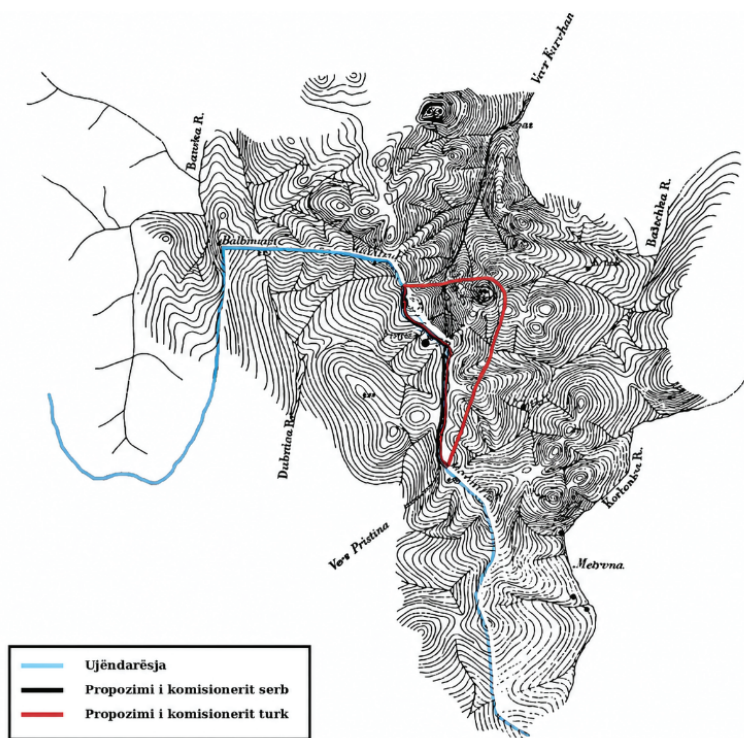
⁷¹ Ibid.

e ujëdarëses ndërmjet pellgut të Bërvenicës, në anën turke, dhe atij të Medvegjës, në anën serbe. Kufiri, siç paraqitet në Hartën Ushtarake Austriake, e pret malin Gjak, i cili nuk përmendet në Traktat. Gjatë inspektimit në terren u gjet se mali Gjak ishte shënuar gabimisht në hartë, dhe se pozicioni i tij i vërtetë ndodhej rreth gjashtë milje në verilindje të vijës kryesore ujëdarëse. Komisioni, me unanimitet, arriti në përfundimin se kufiri i ri, për të shmangur kalimin nëpër një luginë, duhet të ndjekë rreptësisht vijën e ujëdarëses, duke e lënë malin Gjak brenda territorit serb. Krahina e malit Gjak përfshin rreth njëzet fshatra shqiptare, banorët e të cilëve besonin se kufiri i ri do të kalonte përmes malit Gjak, ashtu siç paraqitej në hartë, dhe se këto fshatra do t'i mbeteshin Turqisë. Kur u zbulua se delimitacioni i ri i kufirit i bashkonte ato me Serbinë, banorët shqiptarë shprehën pakënaqësi të madhe.⁷²

Në Përpellac Komisioni arriti më 12 korrik. Qafa e Përpellacit kishte një rëndësi të jashtëzakonshme strategjike për të dyja palët, meqë gjendej në rrugën Prishtinë-Kurshumli, ashtu që ushtrisë serbe do t'i hapte rrugën për në Mitrovicë dhe Fushë Kosovë, ndërkaq ushtrisë osmane do t'ia hapte rrugën drejt Kurshumlisë dhe tutje kah Nishi. Ujëdarësja e cila gjendej në hyrje të Përpellacit, niste prej Polanicës në jug, pastaj vazhdonte te Përpellaci dhe gradualisht kthehej nga perëndimi duke e kapërcyer Përpellacin për të vazhduar sërish në drejtim të perëndimit. Në fakt, fshati Përpellac gjendej në jugperëndim të ujëdarëses, ndërkaq rruga e cila e lidhte me Prishtinën shkonte pranë saj, me shmangie të kohëpaskohshme. Në qafën e Përpellacit dominonin tri maja: kuota 811 gjendej në të djathtë të rrugës Prishtinë-Kurshumli. Jo shumë larg nga rruga, nga ana e majtë, gjendej fshati Përpellac. Kuotat 811 dhe 813, të vendosura pak më larg rrugës, gjendeshin në vijën e ujëdarëses. Në verilindje të ujëdarëses gjendej kuota 849 e cila e kontrollonte rrugën për në Kurshumli.⁷³ Propozimet u paraqitën nga të dyja palët.

⁷² TNA, FO. 424, 81, HN 05188, no. 48. Captain Anderson, R.E., to the Marquis of Salisbury.-(Received September 2.), Servian Boundary Commission, Belgrade, August 18, 1879; Samardžić, *Evropa i obeležavanje granica Srbije*, 150-153.

⁷³ Samardžić, *Evropa i obeležavanje granica Srbije*, 153.

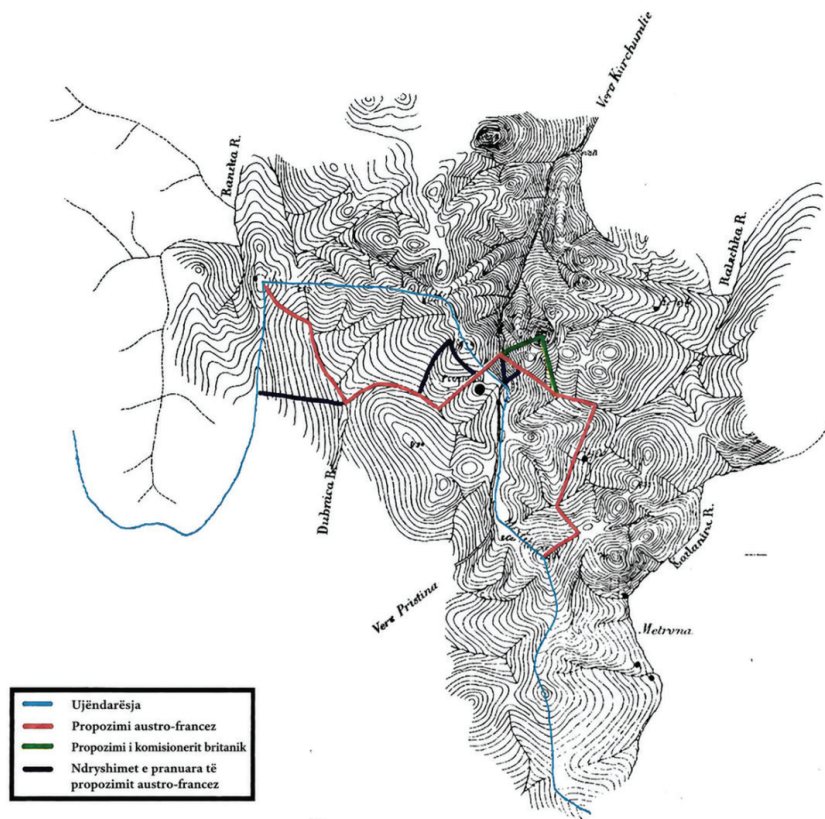

Hartë: Kufiri në PërPELLAC - Propozimi serb dhe osman⁷⁴

Komisioneri serb propozoi që vija kufitare të tërhiqej krejt në afërsi të fshatit, duke i lënë të tria kuotat në anën serbe. Nga ana tjetër, komisioneri turk kërkoi që Perandorisë Osmane t'i takonte territori i fshatit PërPELLAC, përfshirë aty të tria kuotat. Por, Komisioni i refuzoi të dyja propozimet. Atëherë doli propozimi austro-francez i cili ndryshonte nga dy të mëparshmit për atë që vija kufitare në përfundim të PërPELLACIT devijonte dukshëm nga ujëndarësja në dobi të Serbisë, ndërsa në lindje në dobi të Perandorisë Osmane. Për më tepër, me këtë propozim, pranohej plani serb për vijën kufitare në afërsi të menjëhershme të fshatit, me ç'rast Serbisë do t'i mbeteshin të trija kuotat. Mirëpo, komisioneri britanik kërkoi ndryshime në propozimin austro-francez, në atë masë sa Turqisë t'i lihej një pjesë toke në formë trekëndëshi ndërmjet dy kuotave të afërta (kuotave 811 dhe 813), me

⁷⁴ Ibid. 152.

çka, deri diku, do të neutralizoheshin përparësitë që kishte fituar Serbia. Propozimi britanik, megjithatë, nuk gjeti mbështetje nga anëtarët tjerë të Komisionit. Komisioneri italian, rus dhe ai gjerman mendonin se kufiri duhej shënuar në mënyrën më të thjeshtë, sipas ujëndarësës, prej nga vija kufitare do të devijonte vetëm aq sa ishte e domosdoshme që rruga nga Përpellaci në Prishtinë të mbetej në anën osmane.

Hartë: Kufiri në Përpellac - Propozimi i komisionerëve të Fuqive të Mëdha⁷⁵

Por, ky propozim u kundërshtua në mënyrë të prerë nga komisioneri Anderson për çka u zhvillua një debat i gjatë. Të nesërmen në mëngjes mbledhja vazhdoi dhe u vendos që të pranohej propozimi austro-

⁷⁵ Ibid., 154.

francez, por me ndryshime të vogla, pra që Perandorisë Osmane t'i liheshin të gjitha shtëpitë e fshatit PërPELLAC, ndërsa Serbisë një hapësirë e konsiderueshme në veri që të mund të ndërtonte aty një doganë. Sipas mendimit të komisionerit serb, vija e propozuar i linte Serbisë një pozitë të mirë mbrojtëse. Gjatë votimit, komisioneri osman refuzoi ta pranonte një zgjidhje të tillë duke e njoftuar Komisionin se për këtë çështje kontestuese do t'i paraqiste raport Portës. Ky zhvillim i fundit e pamundësoi arritjen e një vendimi përfundimtar për kufirin në PërPELLAC.⁷⁶ Komisioneri britanik Anderson e përshkruan ecurinë e kësaj situate të tensionuar brenda Komisionit të Kufirit me këto fjalë:

Propozimi austro-francez, i paraqitur në shënimet e mbledhjes së 16 korrikut, përmbante idenë e lirim të plotë të rrugës dhe, për rrjedhojë, të mundësim të Porta të vendoste trupa në PërPELLAC. Ai u jepte turqve një kuotë të dobishme (811, Vizatimi 1), e cila, duke shërbyer si mburojë për pozicionin më të lartë dhe më të rëndësishëm të shënuar me A në vizatim, mbikëqyrte shpatin verior të grykës.

Një kuotë (e shënuar me 813) i lihej Serbisë, e cila mund të shndërrohej në një pozicion të fortë; dhe kjo kuotë, krahas lartësirës A, më dukej se i siguronte Principatës disa përparësi të cilat, nëse do të shfrytëzoheshin plotësisht, nuk do të mund të kundërpeshoheshin lehtë pa një shpenzim të madh nga ana e Qeverisë Osmane. Prandaj propozova një amendament të Projektit austro-francez, përkatësisht neutralizimin e lartësirës A. Megjithatë, ky propozim nuk fitoi mbështetje pasi komisioneri turk ishte i mendimit se kufiri duhej të trasohej në veri të këtij pozicioni, ndërsa komisionerët francezë dhe austriakë e konsideronin se vija që ata kishin propozuar i akordonte Turqisë gjithçka që ata mund t'i jepnin. Për më tepër, kisha arsye të besoj se kolegët e mi francezë dhe austriakë po anonin gradualisht drejt pikëpamjes që kufiri duhej të ndiqte vijën e ujëndarëses. Nuk ishte e nevojshme që çështja e neutralizimit të lartësirës A t'i referohej Shkëlqesisë Suaj, aq më tepër që Projekti austro-francez, në rrethanat e krijuara, nuk ishte i pafavorshëm dhe, sipas mendimit tim, ishte gjithçka që mund të kërkohej sipas kushteve të Traktatit. Prandaj, përfundimisht e mbështeta këtë Projekt, i cili, pas disa vështirësish, u pranua nga i

⁷⁶ Ibid., 155-156.

gjithë Komisioni, me përjashtim të komisionerit osman, i cili ia referoi çështjen Qeverisë së tij.⁷⁷

Deri sa po e prisnin përgjigjen e Portës, Komisioni më 16 korrik vendosi ta vazhdonte punën në shënimin e kufirit drejt Kanilugut nga pika e cila gjendej rreth tre kilometra larg Përpellacit. Mirëpo puna e Komisionit në këtë zonë hasi në vështirësi për shkak të çështjes së Kanilugut. Në fakt, u identifikuan paqartësi midis hartës austriake dhe gjendjes reale në terren, gjë që e detyroi Komisionin të gjente një zgjidhje kompromisi për pikën e bashkimit të kufirit të ri me kufirin e vjetër të Serbisë. Traktati i Berlinit parashihte që vija e kufirit të shkonte nga Përpellaci mbi anën jugore të Kopaonikut, në kufirin e dikurshëm të Sanxhakut të Nishit deri te Kanilugu, ku takohej me kufirin e vjetër të Serbisë. Komisioni megjithatë nuk arriti ta gjente kufirin e Sanxhakut të Nishit, madje as pas marrjes së dëshmimeve nga banorët lokalë. Andaj u mor vendimi që vija e kufirit e cila figuronte në hartën austriake të merrej si kufi i Sanxhakut të Nishit. Por me këtë rast sërish u hap çështja e Kanilugut. Të gjithë komisionerët, me përjashtim të komisionerit britanik dhe atij osman, kërkuan që pikë takimi i kufirit të ri të Serbisë me kufirin e vjetër të merrej Kanilugu.

Përcaktimi i pozitës së Kanilugut sipas hartës austriake nënkuptonte zbritjen e vijës së kufirit thellë në luginat e Kopaonikut perëndimor, ashtu që shumica e komisionerëve ishte për shënimin e kufirit në maja të kreshtave. Një kufi i tillë do të ishte në dëm të Perandorisë Osmane, ndërkohë që Serbisë do t'i mbetej një copë toke ndërmjet dy pikave ku supozohej të gjendej Kanilugu. Në fakt, komisioneri britanik Anderson ishte kategorik që kufiri të shënohej sipas vijës që figuronte në hartën ushtarake austriake. Komisioni më në fund e pranoi këtë propozim të Anderson-it dhe mori vendim që të themelohej një Nënkomision nga komisionerët britanik, italian dhe rus, për ta vërtetuar se ku mund të ishte “Kanilugu” imagjinar. Ky Nënkomision më në fund vendosi që si bashkues i të dy kufijve të merrej pika e quajtur në hartën austriake si “Vampir”. Shënimi i kufirit në këtë pjesë të kufirit përfundoi më 20 korrik 1879. Qeveria serbe e konsideroi të kënaqshëm kufirin e ri nga

⁷⁷ TNA, FO. 424, 87, HN 05188, no. 47. Captain Anderson, R.E., to the Marquis of Salisbury.-(Received September 2.), Servian Boundary Commission, Belgrade, August 18, 1879.

Përpellaci deri te Kanilugu, meqë me këtë kufi po fitonte mbi 20 fshatra shqiptare të zonës së Kanilugut, të cilat nuk ishin paraparë me Traktatin e Berlinit të ishin brenda kufirit të ri të Serbisë.⁷⁸ Komisioneri britanik Anderson çështjen e Kanilugut e raporton si në vijim:

Duke iu drejtuar veriut nga Përpellaci, kufiri i ri ndjek kreshtën e malit Marica dhe vijën e ujëndarëses ndërmjet pellgjeve të Ibrit e Sitnicës në anën turke, dhe Toplicës në anën serbe. Traktati përcakton se kufiri i ri ndahet nga kufiri i vjetër në Kopaonik përmes malit Kanilug, dhe më pas zbret në një krah jugor, duke ndjekur kufirin perëndimor të Sanxhakut të Nishit deri në kreshtën e malit Marica. Megjithatë, në terren nuk u gjet asnjë dëshmi për kufirin perëndimor të Sanxhakut të Nishit.

Për rrjedhojë, Komisioni u mbështet në të vetmin orientim në dispozicion, d.m.th. në vijën e shënuar me pika në hartën austriake ushtarake. U ra dakord me unanimitet që delimitacioni i kufirit të ri të vazhdojë përgjatë kreshtës së Maricës dhe malit Kopaonik, si vijë më e afërt natyrore me atë të paraqitur në hartën e Traktatit. Harta dukej se tregonte se kufiri perëndimor i Sanxhakut të Nishit kalonte përmes disa përrenjve në perëndim të Kopaonikut, por meqë kjo nuk mund të përcaktohej me saktësi, u ra dakord që vija kufitare të ndiqte kreshtën deri te pika e quajtur Koçetina, rreth gjashtë milje në juglindje të pikës ku bashkoheshin kufiri i vjetër dhe ai i ri në Kopaonik. Komisioni gjithashtu nuk ishte në gjendje ta identifikonte në terren malin Kanilug të përmendur në Traktat. Vendndodhja e treguar nga autoritetet serbe nuk përputhej as me përshtkrimin e Traktatit, as me hartën përkatëse. Në këto rrethana, Komisioni vendosi ta përcaktojë pozicionin e malit Kanilug nëpërmjet matjeve nga të dhënat e hartës së Traktatit. Nga kjo pikë e përcaktuar, vija kufitare u shënuar drejt jugut, duke ndjekur fillimisht një krah jugor të Kopaonikut, dhe më pas duke vazhduar në juglindje deri në Koçetinë. Në gjurmimin e kësaj vije, Serbisë iu dha një kompensim i vogël territorial për humbjen e disa tokave gjatë delimitacionit, pasi kufiri i ri ndiqte kreshtën dhe jo përrenjtë në perëndim të Kopaonikut.⁷⁹

⁷⁸ Samardžić, *Evropa i obeležavanje granica Srbije*, 157-158.

⁷⁹ TNA, FO. 424, 87, HN 05188, no. 48. Captain Anderson, R.E., to the Marquis of Salisbury.-(Received September 2.), Servian Boundary Commission, Belgrade, August 18, 1879.

Puna e komisionit ndërkombëtar për shënimin e kufirit serbo-osman nuk përfundoi me kaq. Mbeti të merrte zgjidhje përfundimtare edhe çështja e kufirit në PërPELLAC. Në mbledhjen e Komisionit më 20 korrik, komisioneri osman, pas instruksioneve të marra nga Stambolli, propozoi një zgjidhje të re. Sipas propozimit të tij, kufiri në zonën e PërPELLACIT duhej që, përveç fshatit PërPELLAC, të ndiqte ujëndarësen duke kaluar mbi kuotat 813 dhe 811, prej nga të devijonte rreth dy kilometra në jug, me gjerësi gjysmë kilometri, duke e lënë kështu rrugën për në Prishtinë në duart osmane, e pastaj të kthehej sërish në ujëndarëse. Ky propozimi osman ishte hartuar në frymën e pikëpamjeve të komisionerëve italian, rus dhe gjerman që vlerësonin se mënyra më e thjeshtë e shënimit të kufirit ishte sipas ujëndarëses, duke ia lënë Perandorisë Osmane mbikëqyrjen e rrugës për në Prishtinë. Rrjedhimisht, komisionerët britanik, rus, gjerman dhe italian e pranuan propozimin osman, ndërsa komisioneri austro-hungarez dhe ai serb e pranuan *ad referendum*.⁸⁰ Pas miratimit të propozimit osman, Komisioni u kthye në PërPELLAC më 23 korrik, e shënoi vijën përfundimtare të kufirit dhe u kthye në Beograd më 28 korrik.

Kështu, pas një punë intensive të Komisionit Evropian të Kufirit të Serbisë dhe pajtimit unanim të komisionerëve, përfshirë edhe komisionerët e Perandorisë Osmane dhe Serbisë mbi disa korrigjime të vogla, më 19 gusht 1879 u miratua edhe pika e fundit e debatueshme mbi PërPELLACIN. Me këtë, u konsiderua se Komisioni i Kufirit të Serbisë me Perandorinë Osmane kishte tejkaluar edhe pengesën e fundit, me çka llogaritej që në gjithë vijën kufitare osmano-serbe, siç parashihej në Nenin XXXVI të Traktatit të Berlinit, ishte kryer delimitacioni në terren, nga Kopaoniku deri në Cërni Vërh.⁸¹

Ecurinë e punës së Komisionit të Kufirit përgjatë muajve korrik-gusht 1879 e përshkruan me mjaftë hollësi komisioneri britanik Anderson. Në raportin e tij të 18 gushtit 1879, pra një ditë para

⁸⁰ Samardžić, *Evropa i obeležavanje granica Srbije*, 158-159; TNA, FO. 424, 87, HN 05188, no. 47. Captain Anderson, R.E., to the Marquis of Salisbury.-(Received September 2.), Servian Boundary Commission, Belgrade, August 18, 1879.

⁸¹ TNA, FO. 424, 87, HN 05188, no. 46. Captain Anderson, R.E., to the Marquis of Salisbury.-(Received September 2.), Servian Boundary Commission, Belgrade, August 18, 1879.

nënshkrimit final të marrëveshjes mbi delimitacionin e kufirit osmano-serb, Anderson jep vlerësime profesionale të rrethanave gjeostrategjike të zonave ku kalonte kufiri si dhe parashikonte situatat e mundshme të një lufte të re serbo-osmane, përkatësisht serbo-shqiptare. Pikërisht për shkak të rëndësisë së përmbajtjes së saj, po e prezantojmë pjesën më të madhe të këtij raporti:

Më 14 korrik, mora në PërPELLAC depeshen Nr. 9 të Shkëlqesisë Suaj, të datës 5 korrik 1879, me të cilën më udhëzohej që në rregullimin e asaj pjese të kufirit që ende nuk ishte përcaktuar, t'i jepja Serbisë një mjet mbrojtjeje kundër popullsisë së territorit kufitar. Po ashtu kisha marrë një kopje të depeshes së Shkëlqesisë Suaj drejtuar zotit Gould, Nr. 60, të datës 19 qershor 1879, e cila më ishte përcjellë për informimin tim, duke shprehur dëshirën e Qeverisë së Madhërisë së Saj "që rregullimi të jetë i paanshëm dhe i kënaqshëm për të gjitha palët e përfshira, në mënyrë që të shmanget çdo rast apo mundësi për konflikte të ardhshme."

Për ta realizuar atë rezultat me më shumë siguri, ishte e nevojshme t'u jepej serbëve një vijë mbrojtëse në PërPELLAC që t'ua mundësonte atyre ndalimin e depërtimeve të shqiptarëve, dhe njëkohësisht, të sigurohej që një vijë e tillë të mos përbënte kërcënim për banorët e luginës së Llapit.

Vija ujëndarëse zbret pothuajse në fushë rreth 6 milje [9.65 km] në jug të PërPELLACIT. Pozicioni ushtarak i turqve në luginën e sipërme të Llapit, për rrjedhojë, është i ekspozuar që të kalohet nga prapa, dhe i vetmi pozicion natyror për mbrojtjen e kësaj pjese të Perandorisë Osmane gjendet 15 milje [24.1 km] më në jug, aty ku Llapi rrjedhë përmes një gryke të ngushtë në veri të Prishtinës. Pra, nëse turqit nuk do të zotëronin asnjë pozicion në PërPELLAC, do të ndodhte pashmangshëm që trupat e tyre mos të kenë kurrë mundësi të vendoseshin në luginën e sipërme të Llapit, dhe i gjithë vendi që kufizohet me Serbinë, deri në grykën pranë Prishtinës, do të evakuohej.

Aktualisht, fusha e Llapit banohet tërësisht nga shqiptarët, të cilët nuk kanë frikë nga serbët, dhe të cilët do ta shfrytëzojnë çdo rast për të depërtuar në territorin që i është caktuar Serbisë me Traktatin e Berlinit. Ata kanë njëfarë respekti për trupat osmane dhe, kësaj, ndërsa serbët duhet ta kenë mundësinë e mjaftueshme për ta parandaluar një popullsi

të ashpër por të guximshme nga pushtimi i territorit të tyre, ishte gjithashtu e nevojshme t'u jepej edhe turqve mundësia për vendosjen e trupave në PërPELLAC, për ruajtjen e rendit të duhur në luginën e Llapit.

Duhet vërejtur gjithashtu se, në rast lufte me Turqinë, po t'u jepej serbëve një pozicion ushtarak ofensiv në PërPELLAC, ata do të ishin në gjendje të përparonin pothuajse pa pengesë deri në një pozicion në afërsi kërcënuese për Prishtinën dhe hekurudhën Selanik-Mitrovicë.

Në mesin e disa komisionerëve, përkatësisht atij gjerman, rus dhe italian, ekzistonte një bindje shumë e fortë se, për të mirën e banorëve në PërPELLAC, kufiri duhej të ndiqte vijën e rreptë ujëndarëse, duke shmangur këtë të fundit vetëm aty ku ajo pret rrugën nga Kurshumlia në Prishtinë, dhe me këtë pikëpamje ishte pajtuar plotësisht komisioneri serb. Kam njoftuar tashmë Shkëlqesinë Tuaj, në shënimet nga mbledhja e 16 korrikut, të bashkëngjitura në depeshen time Nr. 22, të datës 6 gusht, se komisioneri italian e bazoi mendimin e tij në Raportin e Komisionit Ushtarak në Berlin, kopja e të cilit nuk gjendej në posedim të asnjërit prej komisionerëve të tjerë. Komisioneri gjerman ishte gjithashtu i të njëjtit mendim, duke besuar se, Kongresi po të kishte dashur t'i jepte Turqisë dalje jugore të grykës ose pozicionin e PërPELLACIT ("la place" e përmendur në Protokollin në Berlin), fjalët "la place" do të ishin futur në tekstin e Traktatit. Kjo pikëpamje mbështetej disi nga vija e vizatuar në hartën e Traktatit, shkalla e së cilës, megjithatë, ishte tepër e vogël për ta vërtetuar këtë mendim në mënyrë përfundimtare.

Një shteg i tillë do t'i kishte penguar plotësisht turqit të zinin ndonjë territor pranë PërPELLACIT, ndërsa serbët, të cilët kanë pozicione pas vijës së kreshtës, do të ishin, në rast lufte, në gjendje ta zinin menjëherë kreshtën dhe të nisnin lëvizjet ofensive drejt Prishtinës. Kolegët e mi francezë dhe austriakë u pajtuan me mua në mendimin se një kufi i tillë ishte i papranueshëm(...)

Katër ditë më vonë, kur Komisioni kishte përfunduar demarkacionin e kufirit të ri në Kopaonik, komisioneri turk propozoi një vijë të re (shih Vizatimin nr. 2), dhe ky Projekt, duke qenë i pranuar nga komisioneri serb, u miratua gjithashtu nga i gjithë Komisioni dhe u shënua në terren në mënyrë të përkohshme, me komisionerët turk, austriak dhe serb që dhanë votën e tyre me kusht, *ad referendum*, për Qeveritë përkatëse.

Këto qeveri tashmë i kanë pranuar përfundimisht votat e komisionerëve të tyre. Kjo vijë e re ndjek vijën e ujëndarësës për një pjesë të caktuar, dhe pastaj largohet prej saj në mënyrë që rruga nga PërPELLACI në PRISHTINË të lirohet plotësisht. Ajo është më e pëlqyeshme sesa vija austro-franceze, ngaqë nuk është e përdredhur, shmang zbritjen në një luginë të thellë e të pyllëzuar në veriperëndim të PërPELLACIT, dhe lë fshatin shqiptar Çeshnjak Turqisë, gjë që është një përfitim për të dyja palët. Në kuptimin ushtarak ajo neutralizon kodrinat e shënuara nr. 1 dhe nr. 2 (Vizatimi 2), prej të cilave, me propozimin austro-francez, njëra, nr. 1, i lihej Serbisë, dhe tjetra, nr. 2, Turqisë. Ajo ende u lë turqve mundësitë mbrojtëse të kodrës nr. 2, si dhe një vend të mirë për vendosjen e trupave në PërPELLAC. Të dyja palët kanë një pozicion mbrojtës të mjaftueshëm, ku mund të qëndrojnë me më pak shpenzime ose përgatitje luftarake. Serbia mban kodrën dominuese nr. 3, e cila është me sipërfaqe të vogël. Në kohë lufte, të dyja palët do të kenë në mënyrë të barabartë mundësinë që të zinin pozicion dhe të vendosen mbi kreshtë, pa të cilën serbët, për shkak të konfiguracionit të terrenit, nuk do të kishin mundësi për t'i vendosur trupat në këtë afërsi.

Vija, ashtu siç është shënuar tani në terren (shih Vizatimin 2), është, sipas vlerësimit tim, një përcaktim i drejtë i kufirit, siç parashihet në Traktatin e Berlinit. Ajo është më e mira për të dyja palët e përfshira dhe jep të gjitha mundësitë e nevojshme, në këtë pikë të rëndësishme të kufirit, për zmbrapsjen e atyre inkursioneve që kanë çuar në konflikte të vazhdueshme kufitare ndërmjet shqiptarëve dhe serbëve.⁸²

Siç mund të kuptohet nga ky raport i komisionerit Anderson, kufiri në zonën e PërPELLACIT u vlerësua si zgjidhje e ekuilibruar, që mbron Serbinë nga sulmet e shqiptarëve, por nuk i jep asaj pozicion ofensiv ndaj PRISHTINËS, përkatësisht Vilajetit të Kosovës. Ai, aty përmend nevojën që Porta e Lartë të mbajë trupa në PërPELLAC “për ruajtjen e rendit në Luginën e Llapit”, duke e njohur autonominë lokale të elementit shqiptar si faktor stabiliteti. Dokumenti përmban vlerësim të saktë gjeostrategjik: kush kontrollon PërPELLACIN, kontrollon hyrjen në Kosovë dhe komunikimin PRISHTINË-KURSHUMLI-NISH; prandaj neutralizimi i këtij sektori ishte

⁸² TNA, FO. 424, 87, HN 05188, no. 47. Captain Anderson, R.E., to the Marquis of Salisbury.-(Received September 2.), Servian Boundary Commission, Belgrade, August 18, 1879.

garanci për paqe. Anderson kundërshtonte hapur projektin gjermano-rus, që do t'i jepte Serbisë kreshtën e ujëndarësës, sepse kjo do ta shndërronte kufirin në pozicion ofensiv kundër Kosovës. Ai mbështeti projektin austro-francez, që kërkonte ekuilibër midis mbrojtjes serbe dhe sovranitetit osman. Raporti tregon gjithashtu perceptimin britanik për shqiptarët: “popullsi e ashpër, por trime”, që duhej balancuar me prani osmane, jo me pushtim serb. Në fakt, përmes këtij raporti shpërfaqet koncepti i “tampon zonës shqiptare” në politikën britanike ndaj Ballkanit. Në një optikë më të gjerë, raporti dëshmon se Britania e Madhe, megjithëse formalisht neutrale, drejtonte linjën përfundimtare të kufirit në favor të *status quo*-s osmane, duke penguar çdo dalje të Serbisë drejt Kosovës qendrore.

Komisioni Evropian i Kufirit, i njohur si Komisioni Evropian për Caktimin e Kufirit të Ri ndërmjet Serbisë dhe Perandorisë Osmane (European Commission for Defining the New Frontier between Serbia and the Ottoman Empire), në përputhje me Nenin XXXVI të Traktatit të Berlinit, punoi nga 22 tetori deri më 17 nëntor 1878, dhe nga 12 maji deri më 19 gusht 1879. Përfundimi i punës së Komisionit më 18 gusht 1879 nënkuptonte delimitacionin final të kufirit të ri osmano-serb, i cili u nënshkrua më 19 gusht 1879 në Beograd. Ky akt u përpilua në gjuhën frënge, por më poshtë po e japim përkthimin nga versioni zyrtar i hartuar në gjuhën angleze të kohës:

Kufiri i ri ndjek gjurmën ekzistuese, duke u ngjitur përgjatë shtratit të lumit Drina nga bashkimi i tij me lumin Sava, duke i lënë Principatës [së Serbisë] fshatrat Mali Zvornik dhe Sakar, dhe vazhdon të ndjekë kufirin e vjetër të Serbisë deri në Kopaonik.

Komisioni, pasi konstatoi se në Kopaonik nuk ekziston asnjë majë me emrin Kanilug, as ndonjë kufi perëndimor i përcaktuar i Sanxhakut të Nishit që të mund të shërbente si bazë për kufirin, adoptoi pikën e quajtur Vampirov Grob (Plani nr. 11) si pikënisje të kufirit të vjetër serb, të cilën e shënoi fizikisht në terren me një shtyllë guri.

Meqë nuk u gjet asnjë krah jugor i Kopaonikut në drejtimin e kërkuar nga Traktati, Komisioni adoptoi si kufi një vijë që fillon nga Vampirov Grob dhe shtrihet drejt malit Koçetina (Plani nr. 11).

Nga Koçetina, kufiri ndjek me përjashtim të tri pikave vijën e ujëndarësës ndërmjet pellgjeve të Ibrit, Sitnicës dhe Kriva Rekës në njërën anë, dhe Toplicës, Medvegjës dhe Veternicës në anën tjetër, deri në Cërni Kamen në vargun e Polanicës.

Tre përjashtimet janë:

1. Në Përpellac, për të mos e ndërprerë rrugën e Prishtinës, kufiri u zhvendos paksa (Plani nr. 14).
2. Pranë Mitrovicës, ku disa ara iu lanë Turqisë.
3. Në fshatin Shajç, për të mos e prerë në mes, pjesa më e madhe e të cilit i përkiste Turqisë.

Nga Cërni Kamen, kufiri ndjek kreshtën deri në malin Shën Ilija, duke ia lënë pellgun e Tërnavës Turqisë, dhe atë të Veternicës Serbisë.

Nga Shën Ilija, ai zbret deri te bashkimi i lumit Koina me Moravën, duke ndjekur krahun e malit Karpina, që i lë Serbisë pellgun e përroit Davidovac.

1. Kufiri kalon lumin Morava, pastaj ngjitet sërish, duke e rrethuar fshatin Rajstovac dhe ndjekur vijën ujëndarëse ndërmjet Moravës dhe Pçinjës, për të kaluar mbi majat Motina, Kluç dhe Babina Gora, deri në Cërni Vërh (më vonë i ndryshuar me malin Patarica, 4 kilometra në jug të Cërni Vërhut).⁸³

Ky ishte akti përfundimtar i delimitacionit osmano-serb (1878-1879), nënshkruar në Beograd më 19 gusht 1879, që vendoste kufirin midis Kosovës Veriore dhe Serbisë. Britania e Madhe përmes kapitenit Anderson e mbajti vijën kufitare në përputhje me Traktatin e Berlinit, por shmangu çdo avantazh strategjik për Serbinë, veçanërisht në drejtim të Mitrovicës, Përpellacit dhe rrugës për Prishtinë. Raporti shënon kalimin e 20 fshatrave shqiptare të malit Gjak nën Serbi, çka shkaktoi valë të reja pakënaqësie dhe konflikte kufitare me popullsinë lokale shqiptare. Në këtë fazë, Perandoria Osmane humbi kontrollin e pjesshëm të kufirit malor në Kopaonik, por mbajti Luginën e Llapit dhe Grykën e Përpellacit, falë ndërhyrjes britanike që kërkonte ruajtjen e ekuilibrit ballkanik. Me fjalë të tjera, ky akt shënoi përmbylljen e delimitacionit dhe hapi rrugën për përmbylljen edhe të demarkacionin

⁸³ Hertslet, *The Map of Europe by Treaty*, Vol.IV 1875-1891 (London: Harrison and Sons, St. Martin' Lane, 1891), 2884-2885.

teknik i cili do të realizohet në vitet 1880-1881, ku kufiri do të fiksohej fizikisht dhe sipas praktikave standarde evropiane të shekullit XIX.⁸⁴

Në përfundim, Serbia doli nga Kongresi i Berlinit e zmadhuar në jug, me një territor që kishte formën e një trekëndëshi, majat e të cilit do ta shënonin Kopaonikun në perëndim, Shën Ilinë në jug dhe Komin në lindje. Ky territor, i quajtur zakonisht deri më 1912 si “toka të sapoçliruar”, përkonte me katër qarqet e mëvonshme, të Pirotit, Nishit, Toplicës dhe Vranjës. Ai përfaqësonte një përfitim prej 10,560 kilometrash katrorë, domethënë pak më pak se një e treta e territorit të Serbisë së mëhershme.⁸⁵

Sidoqoftë, delimitacioni i kufirit nuk do t'i jap fund tensioneve kufitare. Qeveria serbe e përdori kufirin e ri si bazë për kërkesa të mëvonshme territoriale, ndërsa popullsia shqiptare e mbetur jashtë trojeve të tyre historike, reagoi me rezistencë lokale dhe organizime të armatosura që u shndërruan më vonë në lëvizje për mbrojtjen e kufirit. Në anën tjetër, Porta e Lartë, edhe pse e ruajti Kosovën qendrore, nuk arriti ta organizonte politikisht pakënaqësinë shqiptare, e cila rrjedhimisht gjeti artikulum vetëm përmes vetorganizimit kombëtar në Lidhjen Shqiptare të Prizrenit - zhvillim ky i lidhur drejtpërdrejt me përvojën e kufirit të caktuar nga Paqja e Shën Stefanit dhe Kongresi i Berlinit. Në plan më të gjerë, linja e caktuar në gusht të vitit 1879 mbeti në thelb kufi verior i Kosovës deri në Luftërat Ballkanike 1912-1913. Ajo njëkohësisht shënoi edhe ndarjen etnike shqiptaro-serbe që do të mbetet konstante në historinë e mëvonshme të Ballkanit.

⁸⁴ Ky proces nënkuptonte shënimin praktik të vijës kufitare në terren pas matjeve topografike, përmes vendosjes së shenjave kufitare në pikat kryesore dhe përpilimit të dokumentacionit teknik përkatës. Në këtë dokumentacion përfshihehin drejtimet dhe distancat ndërmjet pikave të kufirit, përshkrimet e stacioneve, hartat e vijës së shënuar, si dhe procesverbalet e nënshkruara nga komisionerët e palëve. Shih: TNA, FO 424/87, no. 47. Captain S. Anderson, R.E., to the Marquis of Salisbury, *Servian Boundary Commission*, Belgrade, 18 August 1879; Hertslet, *The Map of Europe*, 2884-2885.

⁸⁵ Gravier, *Les Frontières Historiques de la Serbie*, 146.

Hartë: Gadishulli Ballkanik me kufij të ri sipas Kongresit të Berlinit⁸⁶

Konkluzion

Në përmbyllje të këtij studimi, mund të konstatohet se procesi i delimitacionit të kufirit osmano-serb në vitet 1878-1879 përfaqëson një moment kyç në historinë diplomatike, strategjike dhe etnike të Ballkanit. Në pamje të parë ai mund të dukej si një çështje teknike, e lidhur me harta, matje, ujëndarëse dhe koordinata, por në thelb ai ishte pjesë e drejtpërdrejtë e riorganizimit politik të rajonit pas Kongresit të Berlinit. Diplomacia britanike luajti rol të rëndësishëm në këtë proces, duke u përpjekur të ruante ekuilibrin ndërmjet zgjerimit serb dhe interesit osman për mbrojtjen e arterieve strategjike të Kosovës. Serbia doli nga ky proces me përfitime të dukshme territoriale dhe me një bazë më të fortë për aspiratat e saj të mëvonshme, ndërsa Perandoria Osmane, ndonëse humbi hapësira të konsiderueshme, arriti të ruante disa pika me

⁸⁶ Hartë nga koleksioni privat i autorit të këtij punimi: Turkey in Europe & the Balkans, The Harmsworth Atlas, George Philip & Son LTD, The Amalgamated Press London, The London Geographical Institute, 1907.

rëndësi të veçantë ushtarake e komunikative. Shqiptarët, megjithëse të përjashtuar nga tryeza vendimmarrëse, u shfaqën në raportet britanike si faktor real politik dhe ushtarak, të cilin nuk mund ta anashkalonte më asnjë projekt i qëndrueshëm kufitar në këtë pjesë të Ballkanit.

Në këtë kuptim, delimitacioni i kufirit të përcaktuar në vitet 1878-1879 ishte jo vetëm rezultat i një kompromisi diplomatik ndërmjet Fuqive të Mëdha, por ishte edhe një mekanizëm i transferimit të një traktati në realitetin territorial. Pikërisht në këtë shndërrim nga teksti diplomatik në vijë kufitare të matshme u bënë të dukshëm kufijtë e rendit të Berlinit. Ai mund të prodhonte zgjidhje juridike, por nuk mbërriti domosdoshmërisht të krijonte stabilitet afatgjatë në terren. Për pasojë, kufiri osmano-serb i vitit 1879 u shndërrua njëherazi në vijë ndarjeje shtetërore, në zonë tensionesh të vazhdueshme dhe në një nga hapësirat ku u kristalizua antagonizmi shqiptaro-serb, i cili do të shfaqet me pasoja edhe më të mëdha në dekadat vijuese.

